

Kai kurie informacinės politikos bruožai 1990–1992 m. periodinės žiniasklaidos aspektu

Dr. Andrius Vaišnys

Vilniaus universitetas, Komunikacijos fakultetas, Žurnalistikos tyrimų centras, Bernardinų g. 11, LT-01124 Vilnius,
 Lietuva
 El. p. andrius.vaisnys@kf.vu.lt

Anotacija. Lietuvos Aukščiausiajai Tarybai 1990 m. paskelbus atkuriant nepriklausomą valstybę, jau metų pradžioje veikė priimtas Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas, kurį lémė visuomenės judėjimo – Sajūdžio spaudimas komunistinei valdžiai atsisakyti cenzūros. Žiniasklaidos sistemos transformacija nuo 1989 m. vyko kintant komunismui modeliui ir medijoms tampant labiau nepriklausomoms nuo valdžių. Ji aprėpė metų pradžioje Lietuvoje legaliai leidžiamą kelių rūsių žiniasklaidą, skirstytiną pagal savininkystę – priklausančią Komunistų partijai ir komunistinei vyriausybei (kaip antai Lietuvos radio ir televizijos komitetas, laikraščiai); Komunistų partijai ir skirtingo lygmens administraciniems struktūroms (kaip antai Aukščiausiajai Tarybai, Ministrų Tarybai, rajonų „liaudies deputatų“ taryboms) priklausančius dienraščius ir vietinę regionų periodiką (kuri priklausė valstybinei įmonei – laikraščių ir žurnalų susivienijimui „Periodika“); nuo Lietuvos komunistų partijos (LKP) ir Lietuvos Lenino komunistinės jaunimo sąjungos (LLKJS) pavaldumo atleistą arba / ir jų lėšomis įsteigtą žiniasklaidą; Sajūdžio regioninėmis iniciatyvomis įsteigtą žiniasklaidą arba / ir nuo Sajūdžio organizacijos pavaldumo atleistą žiniasklaidą ir naujai besikuriančią spaudą bei radio stotis. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos vadovybė ir naujoji vyriausybė ėmësi formuoti informacinię politiką (inicijuodama atitinkamus teisés aktus) bei skirstyti lėšas, kad galėtų steigti medijas arba / ir keisti jų statusą, daryti įtaką medijų turiniui ir apskritai žiniasklaidos sistemai.

Esminiai žodžiai: *informacinė politika, Aukščiausioji Taryba, „Lietuvos aidas“, Vyriausybė, privatizavimas, spaudos ir valdžios santykiai.*

Abstract. When the Supreme Council of Lithuania announced the restoration of an independent state in 1990, the Law on Press and Other Mass Information adopted at the beginning of the year was already in effect. The adoption of the law was determined by the pressure of the public movement – Sąjūdis to abandon the censorship characteristic of the entire Soviet Union. Therefore, the transformation of the media system has already taken place since 1989 with the change of the communist model and the media becoming more independent from the authorities. This transformation covered several types of media legally published in Lithuania at the beginning of the year, divided by owners: belonging to the Communist Party and the communist government (such as the Lithuanian Radio and Television Committee, newspapers); dailies belonging to the Communist Party and administrative structures of different levels (such as the Supreme Council, the Council of Ministers, district councils of “people’s deputies”) and local regional periodicals (which belonged to the state-owned enterprise – the association of newspapers and magazines “Periodika”); media outlets established with their funds and/or released from the control of the Lithuanian Communist Party (LKP) and Lenin’s Communist Youth Union; media established by regional initiatives of *Sajudis* movement and / or media released from the subordination of *Sajudis* and newly established periodicals and radio stations. After the parliamentary elections, the leadership of the Supreme Council of the Republic of Lithuania and the new government began to form an information policy, initiating relevant legislation and allocating funds in order to be able to create media and / or change their status, influence media content. The purpose of the article is to investigate and discuss how this policy was implemented, by allocating and distributing financial and material support to the media, and what circumstances led to the conflicts. By applying the empirical method, documents about the decisions of the authorities were collected and analyzed, the analysis of which allows to evaluate the emergence of new media politics and publications in periodicals related to those decisions. These sources, testifying to the information policy, have not been examined so far.

Keywords: *information politics, Supreme Council, daily “Lietuvos Aidas” (“Echo of Lithuania”), government, privatization, press, and government relations.*

Ivadas

Sprendimai, kuriuos priėmė 1990–1992 metais abi Lietuvos valdžios – įstatymų leidžiančioji ir vykdomoji žiniasklaidos atžvilgiu, leidžia susigaudyti, kaip tuo laikotarpiu, paskelbus Nepriklausomybę, jos suvokė informacinę politiką, žurnalistikos paskirtį ir politinę komunikaciją. Straipsnio tikslas – ištirti ir aptarti, kaip minėtu laikotarpiu buvo lipdoma ir įgyvendinama informacinė politika, skiriant ir skirstant žiniasklaidos priemonėms finansinę bei teikiant turtinę paramą, kokios aplinkybės lėmė konfliktus. Taikant empirinį metodą, surinkti ir ištirti dokumentai apie valdžią

sprendimus, kurių analizė leidžia įvertinti naujos medijų politikos radimąsi, bei publikacijos periodikoje, susijusios su tais sprendimais. Šie archyviniai šaltiniai, liudijantys informacinę politiką, iki šiol nebuvo nagrinėti: tai suteikia galimybę įvertinti informacinės politikos formavimąsi. Šalutinė problema yra teoriniai šaltiniai apie informacinės politikos kūrimąsi medijų sistemos transformacijos laikotarpiu: pavyzdžiu, yra darbų, kuriais ištirta Sovietų valdžios paskelbtoji *glasnost*¹ („viešumo“) politika¹, tačiau negalime pasigirti, kad žinome tyrimų, kaip vyko medijų modelio kaita ir informacinės politikos kūrimas priimant politinius sprendimus, kaip ji apskritai buvo suvokama keičiant (ardant ir naujai kuriant) politinę santvarką. Kaimynų šalyse, kaip ir Lietuvoje, tyrimai orientuojami į žiniasklaidos nepriklausomumo problematiką, dėmesį kreipiant į žiniasklaidos statusą, retai – į formalų ir neformalų valdžių santykį su medijų sistema, siekiančių daryti įtakos finansiniais (ekonominiais) ar politiniais (teisės aktų) sprendimais (Latvijoje iš dalies tai yra tirta akcentuojant žurnalistikos pokytį²). Todėl, pasirinkdamas šaltinius, pateikiamus publikacijos pabaigoje, kuriuose aptariama jau susiformavusi informacinė (arba kitur vadina siauriau – medijų) politika, autorius bando jais pasinaudoti tiek, kiek jie reikalingi problemai – nuoseklios informacinės ir medijų politikos trūkumui suvokti.

Informacinė politika (IP) aprėpia kelias veiklas – teisinį visuomenės informavimo reglamentavimą, informacinių aprūpinimą, informacinių saugumą, medijų politiką, kultūros politiką (kalbos, duomenų kaupimo ir sklaidos aspektais), tiksliau tariant, sprendimų priėmimą ir įgyvendinimą nuolatiniam informacijos mainams užtikrinti. Šiais sprendimais sukuriamos sąlygos informacijos kūrimui, naudojimui, saugojimui, prieigai, perdavimui ir platinimui. Kiekviena iš minėtų veiklų gali būti ir būna nagrinėjama atskirai, ypač kai atitinkamų lygių valdžios siekia užtikrinti visuomenės informavimą apie priimtus teisės aktus ir formuoti nuomonę apie save, kai jos kuria šių siekinių planus, strategijas, skiria atitinkamai lėšų ir formuoja žiniasklaidos paramos modelius. Teisė gauti, teisė skleisti ir teisė turėti nuomonę – tai IP charakterizuojantys elementai, kur susiduria politikos pragmatika ir informacijos vartotojo idealizmas. Politikos studijos apskritai, kaip pabrėžė Alexanderis Craigas, atsako į klausimą, kaip naudojamasi galia (Craig, 1979); o IP – tai tos galios raiška formuojant teisės aktus ir taikant finansines, ekonominės priemonės žiniasklaidos ir valdžios santykiams reguliuoti. Ekonominiai santykiai turi reikšmingiausios įtakos informacijos mainams, nes jie lemia žurnalistikos produkto vertę ir kainą. Remdamasis Amartyos Seno įžvalgomis, Michaelas Litschka teigia, jog „daugybė ekonominiių, politinių ir etinių klausimų, kylančių su „mediatizuota“ ekonomika“, turėtų būti kruopščiai apsvarstyti (Litschka, 2019). O nagrinėdami laikotarpij, kai byrėjo valstybinė santvarka, keičiama į liberalius ekonominius ryšius, galime įsitikinti, kad būtent tie klausimai ne visada turėjo

¹ MCNAIR, Brian. *Glasnost, perestroika and the soviet media*. Routledge, 1991.

² DIMANTS, A. *Lettlands Mediensystem am Scheideweg: Die Entwicklung der Massenmedien in Lettland nach der zweiten Unabhängigkeit*, Saarbrücken, Südwestdeutscher Verlag für Hochschulschriften. 2010.

parengtus atsakymus. Ir tai dar nebuvo tas laikas, apie kurį pasako Manuelis Puppis, kad „žiniasklaidos politika vyksta ne tik nacionalinėje sistemoje, bet vis dažniau žiniasklaidos politikos sprendimai priimami Europos ir pasauliniu lygiu“ (Puppis, 2010), kadangi esminiai medijų lauko klausimai buvo sprendžiami nacionaliniu lygiu. Jie atskleidė, kaip demokratijos nepatirtis, kintant santvarkai iš esmės, lemia ne tik ideologinį, vertybinių, bet ir ekonominį konfliktą. Tuo metu jų tarp ekonominį sprendimų, politinės pozicijos ir etikos atvėrė tiek valdžia, tiek žiniasklaidos priemonių savininkai.

Įsižiūrint į laikotarpį, kai apskritai norminiai teisės aktai sparčiai kito ir visuomenė buvo patyrusi iš esmės neigiamos – komunistinės IP draudimų patirties, fragmentiškai atsirandant pažangioms, demokratinei visuomenei būdingoms normoms, matyti ir palyginti konflikтиška žiniasklaidos priemonių – statuso, turinio, ekonomikos kaita. Lietuvos visuomenei išsivadavus iš komunistinio žiniasklaidos modelio, pagrįsto cenzūra, dar iki paskelbiant Nepriklausomybę, naujoji valdžia ima keisti žiniasklaidos priemonių vaidmenis atsižvelgdama į viešosios nuomonės formavimo sampratą. Svarbu įsigilinti, kaip tai buvo daroma, kadangi 1990–1992 m. valdžią sprendimai lėmė žiniasklaidos priemonių ir organizacijų statusą dešimtmečiams. Ir dėl šio aspekto, ir dėl to, jog ankstesnį, cenzūros lemtą konfliktą pakeitė naujo konflikto aplinkybės, ši IP tematika tebéra aktuali pirmiausia todėl, jog trūksta medijų politikos tyrimų; nebent ši politikos rūšis siejama su grėsmių, pavoju užkardymu, kaip antai kibernetinio saugumo, duomenų apsaugos, informacinio arba hibridinio karo atvejais. Vis dėlto pavoja ir grėsmės – tai galimos aplinkybės arba kontekstinis IP reiškinys, kuris reikalingas analizės ir pasirengimo, kad toji politika būtų efektyvi, nes kiekvienas jos elementas – nuo duomenų surinkimo, apdorojimo, paskelbimo medijose iki jų sukaupimo ir saugojimo, pavyzdžiui, archyve, yra tarpusavyje glaudžiai susiję. Pagrindinė formaliai sąlyga, leidžianti identifikuoti IP sampratą bei turinį, yra spaudos ir žodžio laisvė, tačiau tik tuomet, kai ji realizuojama priimant teisės aktus, galima nustatyti, pavyzdžiui, žiniasklaidos modelį, kuris parodo, kokios įtakos turi valstybės institucijos viešajai erdvei, ypač žurnalistikai, periodinės žiniasklaidos leidybai. IP įgyvendinimas demokratinėmis aplinkybėmis yra tam tikras visuomenės susitarimas dėl finansinės valstybės paramos, žiniasklaidos savitvarkos, žurnalistikos kaip profesijos autonomiškumo.

Taigi medijų rinkai IP tiek turi įtakos, kiek įstatymų leidėjas geba formuluoti visuomenės informacinių mainų viziją, kuriai pagrįsti reikia atitinkamos poreikių analizės. Lietuva, išgyvenusi kelis socialinės transformacijos laikotarpius per pastaruosius 100 metų, iš esmės daugiausia sukaupė negatyvios – viešosios informacijos cenzūravimo patirties: iki 1918 m. pabaigos veikė Rusijos imperijos ir kaizerinės Vokietijos cenzūros institutai, o nuo 1919 m. cenzūra Lietuvoje nebuvo taikoma tik 1926 m., išrinkus III Seimą – nuo birželio 3 d. iki gruodžio 18 d. Todėl įdomu atskleisti IP sprendimus bent periodinės žiniasklaidos lauke per pirmuosius Nepriklausomybės atkūrimo metus, kadangi jie parodo politinės valdžios požiūrį į žiniasklaidą kaip demokratijos

institutą, net jeigu tiesiogiai IP savoka nebuvo vartojama, ir apskritai tik palaipsniui plėtési teisés aktų terminija, susijusi su žurnalistikos bei periodinés leidybos sampratomis. Nors tuo laikotarpiu valstybés valdžios tėsia žiniasklaidos modelio transformavimą iš komunistinio į – manykime – demokratinj, jos neturi aiškios koncepcijos ir *negalime teigti, kad siekė sukurti, tarkime, liberalujį arba socialinės atsakomybės* žiniasklaidos modelj. Pastarajį teiginį galima vertinti kaip hipotezę, kurią bus galima straipsnyje įrodyti: 1990–1992 m. nagrinėtų sprendimų ir susijusių publikacijų esmę sudaro naujo pobūdžio IP nulemtas konfliktas keičiant buvusios Komunistų partijos bei valstybinės nuosavybės santiukius ir statusą.

Kintant medijų sistemos dalyviams, ypač siekiantiems valstybinės paramos, susidaro prielaidų kurti teisés aktus tai paramai skirti ir priimti sprendimus, kurie parodytų medijų politikos prioritetus. Pabréždami, jog atveriame kontekstiniu požiūriu sudétingą laikotarpį, kai Nepriklausomos Lietuvos valstybés atkūrimas vyko Lietuvai patiriant SSRS paskelbtą ekonominę blokadą (siekiant apriboti žaliavų ir prekių tiekimą) bei išplėtotą informacinių karą, kuris pasiekė piką 1991-aisiais (dar prieš surengiant sausio mén. kruviną TV bokšto bei Radijo ir televizijos pastato Vilniuje užpuolimą ir užgrobimą), juolab turime ieškoti atsakymų, kuo buvo vadovaujamas priimant žiniasklaidos laukui reikšmingus sprendimus. Šiame straipsnyje autorius nagrinėja teisés aktus, kurie liudija atitinkamą politinj interesą daryti įtaką medijų laukui, ir publikacijas, kurios patvirtina žiniasklaidos ir abiejų lygių valdžios konfliktą; kaip gretutinis tyrimų objektas yra pasirinktu valstybés lėšomis finansuotų leidinių raida – tiek, kiek tai buvo būtina norint įvertinti sprendimų efektyvumą ir pagrįstumą. Publikacijos buvo pasirinktos tuose nacionaliniuose dienraščiuose, kurie ryškiausiai atspindi valdžią atžvilgiu kritišką požiūrj arba / ir tarpusavio konfliktą, susijusį su IP.

Tuo laikotarpiu valstybés institucijų priimtu dokumentu apyrašai rengti klasificuojant sprendimus pagal priémimo datą, todél šiuolaikinéje teisés aktų informacinéje sistemoje 1990–1992 m. tuo pačiu suteiktu numeriu atsispindi po kelis Vyriausybés potvarkius, todél jiems reikia atidžios atrankos. Autorius orientuojas į vidaus auditorijoms skirtus sprendimus; tai, kas aprépē valdžios sąveiką su užsienio auditorijomis, būtų atskira IP tyrimų tema: pavyzdžiui, informacijos biurų (Varšuvoje, Berlyne) steigimas 1990 m., informacijos sklaida Lietuvos atstovybëms JAV ir Vatikane, valdžios institucijų pranešimai užsienio naujienų agentūroms ir periodinei žiniasklaidai, ryšių su visuomene (spaudos) tarnybų organizavimas.

Priminkime: vadujantis iš sovietinės propagandinės cenzūros sistemos, Lietuvos SSR Aukščiausioji Taryba, paveikta Sajūdžio, 1990 m. priima Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymą,³ kuriame pasakyta: „Masinės informacijos priemonės laisvos ir necenzūruojamos. Kišimasis į jų veiklą rengiant ir skleidžiant

³ *Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas*. 1990 m. vasario 9 d., Nr. XI-3670. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.18858?jfwid=>

informaciją yra neleistinas.“ Kadangi Lietuvoje žiniasklaidos teisės tyrėjai neskyrė dėmesio visam sudėtingam 1990–1992 m. IP laikotarpiui, apsiribodami komentarais vien dėl šio įstatymo,⁴ juolab turime pareigą išnagrinėti, kaip šio įstatymo normos veikė valstybei reguliuojant viešąjį erdvę ir ar kiti teisės aktai atitiko pacituotą normą „nesikišti“ į žiniasklaidos veiklą. Žinome, liudininkai turi įvairių – subjektyvių ir objektyvių – transformacijos laikotarpio vertinimą: pavyzdžiui, buvęs Sajūdžio spaudos redaktorius apie tą laikotarpį ir vėlesnius dešimtmečius teigia, jog „žiniasklaidos nuopuolio istorija ilga ir įdomi“⁵.

Minimu įstatymu buvo nustatyta, kad, norint leisti žiniasklaidos priemonę, reikia registruoti Ministrų Tarybos nurodytoje institucijoje. Šia institucija buvo įvardyta Spaudos kontrolės valdyba – iki tol sovietų santvarkoje ji buvo vadinama Vyriausiaja valstybinių paslapčių spaudoje saugojimo valdyba ir tiesiogiai vykdė išankstinės cenzūros funkcijas, braukydama leidinių rankraščiuose bei maketuose ne tik kariunes paslaptis, bet ir ekonominius duomenis, ideologines interpretacijas. Komunistinė valdžia stengėsi formuoti salygas, kurių reikalavo visuomenę, tačiau tai darė integruodama ankstesnes struktūras ir pareigūnus, kad pajęgtų išvengti atsakomybės už visuotinę cenzūrą ir draudimus, todėl registravimu įtraukė visą – ir buvusiai propagandos bei agitacijos sistemai priklausiusią, ir naujai besikuriančią žiniasklaidą, kad, nepaisant atšauktos cenzūros, galėtų daryti administracinę įtaką. Beje, tuo laikotarpiu cenzūros atšaukimas lėmė bulvarinės ir erotinės spaudos radimąsi, todėl iš pradžių Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba (AT)⁶, vėliau Vyriausybė, nutarusi, jog „erotinio pobūdžio kino filmai bei videoprogramos, kiti erotinio pobūdžio renginiai gali būti rodomi tik asmenims, sukakusiems 16 metų“, ir kad „iki 23 valandos per televizijos programas negali būti rodomi erotinio pobūdžio kino filmai ir kitos programos“,⁷ gavo patirti žiniasklaidos priešinimąsi – viešų pareiškimų, rašytinių protestų. Tačiau ši problematika yra kito, išsamesnio tyrimo objektas, nes su politine komunikacija siaurai susijusi. Nagrinėdami žiniasklaidos modelio kaitą, įsižiūrėkime į politinius, administracinius, finansinius, IP efektyvumą atskleidžiančius sprendimus, kuriais naujoji valdžia stengėsi daryti įtaką žiniasklaidos sistemai politinio turinio aspektu.

⁴ MEŠKAUSKAITĖ, Liudvika. *Žiniasklaidos teisė*. Teisinės informacijos centras, 2004, 2018.

⁵ MEDELIS, Linas V. Lietuvos žiniasklaida: nuo Sajūdžio viršūnių iki balos nuokalnėje. *Socialinis ugdymas / Social education*, 2020, t. 54, Nr. 2, p. 126–131 / Vol. 54. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2020~1613054203951/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>

⁶ Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas Dėl spaudos leidinių ir videofilmų, skatinančių amoralias nuostatas. 1990 m. rugpjūčio 1 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.459?jfwid=-owx42ihsu>

⁷ Vyriausybės nutarimas Dėl spaudos leidinių, turinčių erotinį pobūdį, apmokestinimo, taip pat erotinio pobūdžio kino filmų bei videoprogramų, kitų renginių viešo rodymo ir prekybos alkoholiniais gėrimais tvarkos. 1991 m. gruodžio 20 d., Nr. 578. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6139/bayMnEFQkJ>

Sajūdžio spauda, atsiradusi 1988 m. iš socialinio poreikio gauti atvirą informaciją apie visuomenės judėjimą, jo keliamus reikalavimus ar organizacinis sprendimus, kuriuos nutylėdavo ar iškreipdavo vadinančios Lietuvos komunistų partijos „organai“ – žiniasklaidos priemonės, leistos LKP Centro komiteto (CK) ar kito lygmens komunistinės valdžios lėšomis, dar Nepriklausomybės skelbimo išvakarėse pritrūkdavo pakankamai ištaklių išsilaikyti: pirma, brango popierius, o reguliarų tiekimą galėjo užtikrinti tik Lietuvos SSR Ministrų Taryba ir ji užtikrindavo pirmiausia minėtai LKP periodikai; antra, komunistinė spauda, siekdama išlaikyti auditoriją, émė keisti turinį ir poziciją, naudodamasi privilegiuota padėtimi rinkoje – ypač sėkmingi „Komjaunimo tiesos“, radijo stoties M-1, dalies rajoninių laikraščių kaitos atvejai; trečia, Sajūdžio spauda pristigo žurnalistinio profesionalumo – ypač tada, kai auditorijoms prieikė ne tik deklaracijų, reikalavimų ir kritiškų pareiškimų, bet ir įvykių kronikos, reguliaraus naujienų pateikimo.⁸ Nacionalinės aprépties „Respublikos“ dienraštį, įsteigtą 1989 m. Sajūdžio tarybai besirengiant 1990-ujų parlamento rinkimams, organizacija prarado perdavusi leidybos teises 3 asmenims – redaktoriams, ir netrukus dienraštis tapo itin kritiškas tos pačios tarybos atžvilgiu. Rinkimų kampanijoje Sajūdžio žiniasklaida buvo, palyginus ištaklius, silpna, tačiau 1989-ujų pabaigoje nuo Sovietų Sajungos Komunistų partijos atsiskyrusių Lietuvos komunistų kandidatai surinko mažiau balsų nei tikėjosi, nepaisant išryškėjusios lyderystės priešpriešos, kuri atispindėjo žiniasklaidos pradétuose skelbtini reitinguose, pagal kuriuos LKP vadovas Algirdas Brazauskas buvo populairesnis nei Sajūdžio pirmininkas Vytautas Landsbergis. Ir „Respublikos“, ir „Lietuvos ryto“ (iki 1990 m. – „Komjau-nimo tiesos“) dienraščiai – nepaisant jų tarpusavio konkurencijos – tapo kritiški parlamentinės ir vykdomosios valdžios atžvilgiu; ši veiksnių tenka vertinti kaip vieną iš gilėjusio konflikto priežasčių, nors šiame straipsnyje neaptarinėsime tokį publikacijų turinio, nes tyrimo esmė – IP atspindėję sprendimai.

Jau 1990 m. kovo 10-ąją naujai išrinkto Lietuvos parlamento vadovybė ir Sajūdžio kandidatų dauguma įgijo galių nustatant medijų statusą ir pradėjo nuo valstybinės radijo ir televizijos įmonės. Būtina pabrėžti, jog greta periodikos politinei vadovybei buvo itin svarbus šių nacionalinių priemonių valdymas, kadangi būtent jos buvo tie siogiai pavaldžios parlamentui ir kurį laiką neturėjo konkurencijos formuojant vieną nuomonę.

Valstybinis vaizdo valdymas

Reikšmingas ypatumas buvo formalus nacionalinio radijo ir televizijos komiteto pavaldumas parlamentui, kadangi buvusio „Lietuvos TSR radijo ir televizijos komiteto prie LTSR Ministrų Tarybos“ pirmininką turėjo iš naujo skirti Lietuvos Respublikos

⁸ Išsamiau: VAIŠNYS, Andrius. *Žurnalistikos potvynis: Lietuvos žiniasklaidos sistemos kaita 1986–1990*. Vaga, 2020, 480 p.

AT. Tai reiškė, kad populariausia medija turėjo būti ir buvo priklausoma nuo parlamentinės daugumos – ne tik nuo Vyriausybės vadovo. Kadangi televizija XX a. buvo įtakingiausia medija nuomonei formuoti, jos vadybai politinė valdžia skyrė išskirtinio dėmesio, juolab kad visiškai kito politinė santvarka, todėl jau nuo pirmų AT darbo valandų komiteto vadovo klausimas imtas intensyviai svarstyti ir viešai, ir ne viešai. Taigi pažvelgsime į esmines atsivėrusias problemas, turėdami mintyje, jog tuo metu Lietuvos televizija transliavo tik vieną programą, taip pat Lietuvoje buvo priimami du SSRS televizijos (vadinamosios sajunginės) I ir II programos signalai bei pradėta retransliuoti Lenkijos televizijos (TVP) pirmoji programa, išjungus SSRS regioninės – Leningrado TV programos signalą.

Kovo 12 d. dvidešimt AT deputatų įteikė kreipimąsi Ministrei Pirmininkei Kazimirai Danutei Prunskienei, prašydami pakeisti RTV komiteto pirmininką.⁹ Kovo 13 d. į AT darbotvarkę buvo įtrauktas nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio televizijos ir radio komiteto pirmininko“ projekto svarstymas. Lietuvos demokratinės darbo partijos (LDDP) frakcijai priklausęs deputatas Vladimiras Beriozovas plenariiniame posėdyje ižiebė ginčą, kai pasakė: „(...) Atėjo gandų, kad atleidžiamas Televizijos ir radio komiteto pirmininkas Šniukas¹⁰. Vienas kitas pradėjo kalbėti dėl to, kad jis yra komunistas. Jeigu taip, tai kokios mes galim tada ieškoti santarvės.“¹¹ Jis teigė tai išgirdės iš žurnalistų: „Nori net visai „Panoramą“¹² uždaryti.“ AT Sajūdžio centro frakcijos narys Vytenis Povilas Andriukaitis siūlė svarstyti, „kas yra Radio ir televizijos komitetas, koks jo ryšys su depolitizacijos procesais, kaip toliau elgsis Domijonas Šniukas“. Taip ėmė atrodyti dar neįteisinta vadovo rinkimų konkurencija, nes parlamento vadovybėje buvo svarstoma siūlyti rinkti televizijos ir radio vadovu Algirdą Kaušpėdą, Kauno architektų sajungos atsakingąjį sekretorių. Deputatas Kazimieras Uoka (Sajūdžio frakcija), tarsi bandydamas paneigtį V. Beriozovo nuogąstavimus, jog siūlomas pakeitimas susijęs su priklausomybe LKP, pareiškė: „Noriu priminti, kad gerbiamas

⁹ „Mes, grupė Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos deputatų, reiškiame susirūpinimą padėtimi Radio ir televizijos komitete, kurio veikla nedidina stabilumo ir rimties šiuo itin atsakingu Lietuvai laikotarpiu. Manyume, kad Radijo ir televizijos komitetui reikalingi naujai ir atsakingai mąstantys vadovai. Siūloma pakeisti dabartinį Lietuvos radio ir televizijos komiteto pirmininką: A. Patackas, V. Terleckas, V. Žiemelis, V. Paliūnas, Z. Vaišvila, A. Januška, A. Karoblis, A. Saudargas, V. Povilionis, A. Ambrazevičius, V. Jarmolenka, V. Katkus, A. Taurantas, E. Jarašiūnas, R. Astrauskas, E. Gentvilas, S. Malkevičius, V. P. Plečkaitis, L. N. Rasimavičius, E. Zingeris, 1990 03 12“. AT kovo 13 d. posėdis. *Stenograma*. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/l?jfwid=xqazk9nis&documentId=TAIS.251088&category=TAK>

¹⁰ Domijonas Šniukas paskirtas Lietuvos TSR valstybinio televizijos ir radio komiteto pirmininku LTSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo įsaku Nr. XI-2795 1989 m. vasario 13 d.

¹¹ AT septintasis posėdis. *Stenograma*. 1990 03 13. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/l/TAK/TAIS.251088?positionInSearchResults=50&searchModelUUID=6676fe5c-58c7-40a4-ba0b-ee-2474ee1f9d>

¹² Lietuvos TV naujienų laida.

Kaušpėdas yra Komunistų partijos narys.¹³ Atvykės į posėdį A. Kaušpėdas, atsižvelgdamas, jog nedalyvauja RTV vadovo pareigas einantis D. Šniukas, tuo metu atsisakė pretenduoti ir siūlė palaukti varžovo. Šios aplinkybės atskleidžia ne tik painų minėto nutarimo projekto rengimą, nulemtą parlamentinio darbo patirties trūkumo, siekio kuo greičiau pakeisti „netinkamą“ vadovą „tinkamu“, apskritai pritrūko konceptualios nacionalinio transliuotojo vizijos, apie kurią kaip visuomeninę nė nebuvo užsimenama, kad ji atskleistų ne tiek valstybinį (pagal skiriamas lėšas), kiek visuomeninį nacionalinio RTV valdymo modelį. Ir tik paskyrimo konfliktiskumas paskatino deputatus diskutuoti apie nacionalinių transliuotojų vadybos patirtis kitose šalyse, apie jo struktūros keitimą, pavyzdžiu, dėl tarybos sudarymo; kilusi diskusija sugrįždavo prie spaudos laisvės sampratos, apibrėžtos minėtame straipsnio pradžioje įstatyme, pastebint vienintelę galimybę AT kištis į televizijos turinį – t. y. prireikus skelbtį pareiškimus ar pranešimus – kaip pabrėžė LDDP frakcijai atstovavęs Česlovas Juršėnas.¹⁴ Galiausiai AT politinė dauguma priėmė kompromisą, nutardama, kad kandidatus į transliuotojo vadovus siūlys RTV komiteto valdyba, kurią sudaro politikai ir kultūros veikėjai.¹⁵ Ir RTV valdyba gegužės 8 d. kandidatu į generalinius direktorius vėl pasiūlė D. Šniuką. Pristatydamas šį kandidatą RTV valdybos pirmininkas Laimonas Tapinas kontekstui suprasti įvardijo svarbią aplinkybę: „Vis daugėja neretai ir ultimatyvią formą turinčių pareigūnų, deputatų, Ministrų Tarybos darbuotojų reikalavimų išeiti į eterį. Šitaip sukeliama, sakyčiau, geroka dezorganizacija radijo ir televizijos veikloje, kuomet dėl to vadovai nelabai žino, ką transliuos vakare, nes tuoju pat gali atsirasti įvairių pakeitimų. Manytume, kad taip neturėtų būti, kad ar mūsų Valdyba, ar Aukščiausioji Taryba, ar kažkoks kitas organas turėtų išleisti kažkokį potvarkį, sukurti mechanizmą, reguliuojantį, kam iš valstybinės valdžios atstovų ir Vyriausybės, kokiais atvejais ir kokiu būdu yra suteikiamas eteris.“¹⁶ Jis teigė, kad telefonu RTV gauna valdžios nurodymų ką nors „išimti“ iš eterio arba ką nors pakeisti. Tačiau RTV valdyba nesiūlo jokio projekto, kurį galėtų svarstyti parlamentas kaip galimą nacionalinio transliuotojo valdymo modelį, todėl iš istorinės perspektyvos matyti, kad šios tuo metu populariausios žiniasklaidos

¹³ AT septintasis posėdis. *Stenograma*. 1990 03 13. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251088?positionInSearchResults=50&searchModelUUID=6676fe5c-58c7-40a4-ba0b-ee2474ee1f9d>

¹⁴ AT šešioliktasis posėdis. *Stenograma*. 1990 03 22. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251068?positionInSearchResults=48&searchModelUUID=D=6676fe5c-58c7-40a4-ba0b-ee2474ee1f9d>

¹⁵ „Aputis Juozas, Balakauskas Osvaldas, Boruta Jonas, Butkus Edvinas, Brazys Romualdas, Jevdokimovas Michailas, Jokubėnas Algimantas, Kaušpėdas Algirdas, Kernagis Vytautas, Latėnas Algirdas, Leonavičius Bronius, Narbutienė Ona, Paliūnas Vytautas, Stoškus Krescencijus, Šniukas Domijonas, Tapinas Laimonas, Zaborskaitė Vanda“. *AT nutarimas Dėl Lietuvos radijo ir televizijos valdybos paskyrimo*. 1990 m. balandžio 3 d. Nr. I-106. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.289762?jfwid=j4ag1lea>

¹⁶ AT penkiasdešimt aštuntasis posėdis. *Stenograma*. 1990 05 08. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251005?positionInSearchResults=45&searchModelUUID=D=6676fe5c-58c7-40a4-ba0b-ee2474ee1f9d>

priemonės valdymas lipdomas iš pasiūlymų plenariniam posėdyje bei AT Švietimo, mokslo ir kultūros komisijoje; nes AT valdančioji dauguma atkakliai siekia vienintelio sutarto pagrindinio tikslo – pakeisti 1989-aisiais paskirtą Lietuvos radio ir televizijos vadovą. Todėl šiuo klausimu išsiplėtojusi parlamentinė diskusija lemia skubų RTV statuto parengimą ir priėmimą – nedidelės imties dokumentą,¹⁷ kuriame buvo pasakyta: „Lietuvos radio ir televizijos veiklos principai yra objektyvumas, demokratija, žodžio, kūrybos ir sąžinės laisvė. Radijas ir televizija veikia pagal Lietuvos Respublikos įstatymus, šį Statutą ir tarptautinius susitarimus dėl masinės komunikacijos.“¹⁸ Ten pat buvo nustatyta, kad RTV vadovauja valdyba ir generalinis direktorius, apibrėžtos tarybos funkcijos. Būdami dėmesingi teisės akto skaitytojai, rasime, kad jis iš esmės dera su Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymu: kadangi tai specialus teisės aktas, Jame ir buvo pagilintos bent kai kurios jau į teisinę sistemą įvestos sąvokos ir sampratos. Kadangi aptariamoji RTV paskelbta valstybine žiniasklaidos priemone, glausta norma, jog „Lietuvos radijas ir televizija skelbia valstybės valdžios oficialius pranešimus, pateikia valdžios požiūrį į svarbiausius valstybės ir visuomenės gyvenimo dalykus“ to laikotarpio informacijos vadybos iššūkių kontekste vertintina kaip būtina sąlyga. Tačiau, užuot susitarusi ir nusprendusi, kaip „Lietuvos radio ir televizijos laidose turi teisę dalyvauti įvairių pažiūrų ir įsitikinimų žmonės, įvairių partijų, politinių ir visuomeninių judėjimų, organizacijų, tautinių ir religinių bendruomenių atstovai“, įrašydam tokį straipsnį AT sudarė galimybę reikšti pretenzijas įvairioms politinėms bei visuomeninėms grupėms. Tuo metu RTV komitetas beveik ištisai transliuodavo AT posėdžius, remdamasis kovo 13 d. priimtu AT pavedimu „spręsti Aukščiausiosios Tarybos sesijų transliavimo per televiziją ir radiją klausimus savo kompetencijos ribose, atsižvelgiant į Respublikos gyventojų pageidavimus, išskyrus tuos atvejus, kai Aukščiausioji Taryba priima atskirą nutarimą“.¹⁹ Viena vertus, teisės aktas tarsi leido spręsti RTV vadovybei, bet iš tikrujų per radiją posėdžiai buvo transliuojami nuolat; tik rengiant minėtą statutą AT deputatai svarstė, ar kiekvieno posėdžio transliavimas turi naudos, kaip antai gegužės pradžioje: „Mes turim nuspręsti, ar turi būti transliuojami šitie posėdžiai. Iš tikrujų žmonės labai skundžiasi, kad mes antraeliai klausimais užimame eterį“, – pareiškė Vytautas Plečkaitis.²⁰ Deputatas Stasys Malkevičius teigė,

¹⁷ Kovo 22 d. posėdyje D. Šniukas pasiūlė Švietimo, mokslo ir kultūros komisijai „parengti televizijos statusą“.

¹⁸ *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas Dėl Lietuvos radio ir televizijos statuto tvirtinimo*. AT pirmininkas Vytautas Landsbergis, 1990 m. gegužės 10 d. Nr. I-208. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.208/NpAwmtnNEL?jfwid=-y8onxifsc>

¹⁹ *AT nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos sesijų posėdžių transliavimo per Lietuvos televiziją ir radiją*. 1990 m. kovo 13 d. Nr. I-19. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.90?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=c4d67316-1810-4d7f-8b83-1711ed31c79a>

²⁰ AT penkiasdešimt pirmasis posėdis. *Stenograma*. 1990 m. gegužės 2 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.250966?positionInSearchResults=543&searchModelUUID=ef19bdd3-3521-4d46-8c76-b6dbd61bb67>

jog gaunąs „labai daug laiškų“, kuriuose gyventojai esą skundžiasi, kad AT posėdžiu transliavimas galimai užgožia kitą teiktiną informaciją apie kitus įvykius, tad salėje vyksta ginčas. RTV komiteto Lietuvos radijas turėjo nuolatinę organizacinę problemą, kai AT deputatai posėdžio pradžioje spręsdavo, ar jį transliuoti, ir tuomet radijo programų direkcija atitinkamai keisdavo laidų tinklelių. Galiausiai galime pažvelgti į vieną AT posėdžio fragmentą, kaip, nepaisant balsų trūkumo priimant sprendimą dėl transliavimo, sukurta „telefoninio skambučio teisė“:

„PIRMININKAS.²¹ Taigi kas už tai, kad pavestume Lietuvos radio ir televizijos komitetui transliuoti per radiją mūsų posėdį? Kas už? Prašau pakelti mandatus.

BALSU SKAIČIUOTOJAS. Už transliavimą – 49 deputatai.

PIRMININKAS. Kas prieš?

BALSU SKAIČIUOTOJAS. Prieš 5.

PIRMININKAS. Kas susilaikė?

BALSU SKAIČIUOTOJAS. Susilaikė 27.

PIRMININKAS. Prašom suskaičiuoti kvorumą. Bet kuriam sprendimui reikalingas kvorumas.

BALSU SKAIČIUOTOJAS. Kvorumas pakankamas – 98 deputatai. Yra nebalsavusių.

PIRMININKAS. Tam, kad būtų priimtas oficialus sprendimas, reikia daugiau kaip pusės balsų. Už tai, kad transliuotume per radiją, balsavo pusė. Primenu mūsų nutarimą, kad radijas renkasi pats, transliuoti ar netransliuoti, o jeigu mes balsuojame arba už tai, kad privalo transliuoti, arba kad neprivalo, tai turi vykdyti. Bet aš manau, kad galim paprašyti deputato V. Kvietkausko²², tarkim, kaip kolegos, paskambinti į radiją ir pasakyti, kad dauguma deputatų pasisakė už transliavimą. Manau, jie savo valia pasirinks transliavimą. Ar jūs galėtumėte tai padaryti? Ačiū.²³

Ir nors pirmą kartą RTV vadovo skyrimo procedūrą Lietuvos žurnalistų sąjungos (LŽS) sekretoriatas sukritikavo dar kovo 12 d., gegužės mėn. LŽS paskelbė naują, bet prieštaringą pareiškimą, ne tik kritikuodama, jog „parlamentinių debatų metu išryškėjo daugumos siekimas usurpuoti spaudą, viešą žodį įvaryti į pasiskolintus iš Brežnevo²⁴ laikų rėmus“. Mat ši kartą LŽS iš tikrujų gynė ne tiek televizijos ir žiniasklaidos poziciją, kiek deputatų neva profesinę teisę, kurie iki išrinkimo dirbo

²¹ Posėdžio pirmininkas Aleksandras Abišala.

²² Vytautas Kvietkauskas, AT deputatas, LRTK žurnalistas.

²³ AT penkiasdešimt penktasis posėdis. *Stenograma*. 1990 m. gegužės 4 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251002?positionInSearchResults=540&searchModelUUID=ef19bdd3-3521-4d46-8c76-b6dbd61bb67>

²⁴ Leonidas Brežnevas – Sovietų Sąjungos Komunistų partijos Centro komiteto generalinis sekretorius 1964–1982 m.

žurnalistinį darbą ir norėjo tai toliau derinti: „Žurnalistams-deputatams norima uždrausti profesiją vien todėl, kad jų nuomonė ne visada sutampa su daugumos pozicija.“²⁵ Nieko nesiūlydama, LŽS vadovybė tiesiog parodė rysi su kairiaisiais politikais, negebėdama atsiriboti nuo galimos įtakos ir subjektyviai traktuodama politiko galimybę dirbti žurnalistu. O priėmus RTV statutą tebevyko parlamentiniai ginčai ir politinė kova dėl generalinio direktoriaus: dauguma Sajūdžio deputatų stengėsi išvengti ankstesnės valdžios paskirto kandidato, todėl po įvairių balsavimų – tiek Švietimo, mokslo ir kultūros komisijoje, tiek AT posėdyje – D. Šniukas nesulaukė pritarimo; galutinai jo kandidatūra buvo atmesta birželio 19 d. ir, vėl RTV valdybos pirmininkui L. Tapinui teikiant, generaliniu direktoriumi balsavimu paskirtas Skirmantas Jonas Valiulis.²⁶ Tačiau būtent AT deputatų diskusija su D. Šniuku yra politinės kovos liudijimas: kadangi dar RTV vadovo pareigas ējės kandidatas turėjo spresti ekonominius klausimus su Maskva dėl atsiskaitymų už I ir II SSRS televizijos programų transliavimą, parlamento nariams rūpéjo, kodėl D. Šniukas vyko į Maskvą, kaip jis vertina Maskvos radijo retransliavimą radijo relinė linija per imtuvus, kurie buvo skirti skleisti tik SSRS radijo „Majak“, sajunginio radijo programą (deputatas Rimvydas R. Survila, treminys, teigė, jog tokia informacijos sklaida yra prievertinė). D. Šniukas atsakės: „Kaip žinote, mes stagnacijos, stalinizmo ir kitais metais esame patyrę tą pjūklų džiržgenimą, kada Vakarai mums kalbėdavo ir mes trukdydavome, neleisdavome, išgirdę bausdavome žmones.²⁷ Buvo juk baudžiama. Galima ir dabar taip elgtis. Bet aš nemanyčiau, kad tai tokia jau ugninga ir veiksminga propaganda, kad, ją išjungdami ar trukdydami, kažką pasiektume. Manyčiau, tik smalsumą padidintume, bent mano toks asmeninis požiūris. Tegu šneka.“²⁸ Tenka priminti, jog tuo metu, AT paskelbus apie Nepriklausomos valstybės atkūrimą, SSRS jau vykdė intensyvų informacinių karų prieš Lietuvą. Kita vertus, RTV generalinio direktoriaus paskyrimas ir pirmujų teisinių principų, reglamentavusių RTV valdymą, suformulavimas rodo dar buvus palyginti stiprų sieki turėti priklausomą nuo parlamentinės daugumos vadovą; šios nuostatos nebuvvo atsisakyta dar daugiau kaip dešimtmetį. Tuo metu politikai manė, kad, įsiūlydami televizijos tinklelyje turėti po valandą laidos kiekvienai parlamentei partijai, geriau pasieks rinkėjus. Ši nuostata buvo visiškai įgyvendinta valstybinio laikraščio atžvilgiu.

1991-aisiais Gedimino Vagnoriaus vyriausybė įsteigė dar dvi valstybines televizijas. Pirmiausia – Rytų Lietuvos televiziją, kurios tikslas, apibrėžtas nuostatuose, buvo

²⁵ Dar kartą apie spaudos laisvę: Lietuvos žurnalistų pozicija. *Lietuvos rytas*, 1990-05-18.

²⁶ Dėl šio kandidato, VU žurnalistikos studijų programos dėstytojo, tuo metu buvo tartasi ir bendrame Vilniaus universiteto dviejų katedrų – RTV žurnalistikos ir Spaudos žurnalistikos – pasitarime, tačiau turinys, aptariant AT ginčų aplinkybes bei siūlomą kandidatą, nebuvvo protokoluojamas.

²⁷ Kalbama apie tyčinius techninius Vakarų radijo stočių – *Amerikos balso*, *Laisvės*, *Laisvosios Europos*, *Vatikano radio* laidų trikdžius sovietmečiu.

²⁸ AT aštuoniasdešimt ketvirtasis posėdis. *Stenograma*. 1990 06 19. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251300?positionInSearchResults=39&searchModelUUID=6676fe5c-58c7-40a4-ba0b-ee2474ee1f9d>

„rinkti ir platinti informaciją apie Pietryčių Lietuvą, jos problemas, aiškinti šio regiono gyventojams Lietuvos Respublikos įstatymus, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos politiką, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimus, teikti informaciją apie Lietuvos Respublikos ir užsienio svarbiausius įvykius“.²⁹ Vėlesniu nutarimu – Valstybinę ekonominį ir komercinių televizijos laidų direkciją, patvirtindama jos nuostatus, kuriuose buvo apibrėžtas tikslas – „supažindinti visuomenę su Lietuvos Respublikos ekonominiu gyvenimu, populiarai aiškinti Lietuvos Respublikos įstatymus ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimus, socialinės ir ekonominės reformos klausimus, propaguoti valstybinio turto privatizavimą“.³⁰ Tiksliau tariant, šiuo atveju Vyriausybė įsisteigė specializuotus kanalus neproporcingai paskirstydamas išteklius, tarsi valstybės biudžetui nepakaktų išlaikyti Lietuvos radio ir televizijos. Juos abu – vien tik sprendžiant iš nuostatų turinio – galima apibūdinti kaip propagandos priemonių kūrimą; juolab kad šie sprendimai priimti žlugus prokomunistinių sovietinių jėgų pučui Maskvoje. Abu kanalai transliavo laidas laikinai – iki 1993 m. Šių televizijų steigimas liudija laisvą Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymo interpretavimą ir požiūrį, kad neva kryptingu informavimu būtų galima demokratinėje šalyje suformuoti valdžiai tinkamą, palankią nuomonę.

Populiariausios žiniasklaidos priemonės – Radijo ir televizijos komiteto veiklą trumpai buvo sutrikdė sovietų okupantai: pabrėžtina, jog nė vienas RTV eterio darbuotojas, kai RTV pastatas ir Vilniaus TV bokštas buvo užgrobtai, nesutiko jiems tarnauti. RTV įmonė, okupaciniu laikotarpiu net ir veikdama skirtingose vietose, buvo palyginti savarankiška ieškodama veiklos formą ir sprendimų, kadangi parlamento vadovybė tiesiogiai nebūtų galėjusi užtikrinti nei saugumo, nei techninio aprūpinimo, tačiau ir pasibaigus sovietinės valdžios, jos kariuomenės vykdтай okupacijai, išlaikė tą patį valdymo modelį. 1992-aisiais valstybinėje televizijoje kilo konfliktas dėl laidų turinio, kai institucijoje susidūrė skirtinės požiūriai į politikos įvykių pateikimą: TV režisierius Virgilijus Kubilius paskelbė bado streiką ir premjeras G. Vagnorius kreipėsi „i bado streiko dalyvius“ pareiškimu: „Tenka pripažinti, jog kai kurie Lietuvos radio ir televizijos vadovai nepakankamai suvokia permainų laikmečio keliamų problemų svarbą, nušviesdami jas nejaučia savo, kaip masiškiausią informacijos priemonių atstovų, atsakomybės“ ir paragino nutraukti bado akciją.³¹ AT iškvietė RTV valdybos pirmininką L. Tapiną pasiaiškinti, kuris pacitavo V. Kubiliaus reikalavimus³² ir paaiškino, kodėl atsisakė juos vykdyti. Jis taip pat pabrėžė, jog

²⁹ Vyriausybės nutarimas Dėl valstybinės televizijos direkcijos „Rytų Lietuvos televizija“ nuostatų patvirtinimo. 1991 m. rugpjūčio 29 d., Nr. 368. Prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/teise/Default.aspx?id=7&item=doc&AktoId=81937>

³⁰ Vyriausybės nutarimas Dėl Valstybinės ekonominį ir komercinių televizijos laidų direkcijos nuostatų patvirtinimo. 1991 m. gruodžio 16 d., Nr. 556.

³¹ Kreipimasis į bado streiko dalyvius. *Lietuvos aidas*, 1992-03-06. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6117?jfwid=pd6eq4iyI>

³² „Lietuvos radijas ir televizija juodina nepriklausomybės idėjas, diskredituoja valstybės institucijas, dangsto korupciją, skatina bandos instinktą, vykdo valstybę griaunancią veiklą, tyčiojasi iš kilniių idealų.

esą „Lietuvos valstybės laikraštis „Lietuvos aidas“ veda nuolatinę, gerai apgalvotą ir labai negražią politiką, akciją prieš Lietuvos radio ir televizijos valdybą“, taip pat pripažino kritiką žurnalistės Nijolės Steiblienės vestai laidai „Labas rytas“: „Joje vedėja pademonstravo vis dėlto gana žemo lygio profesionalumą tiek kalbos prasme, tiek kitom prasmėm.“ AT sudarė komisiją RTV „valdybos ir direkcijos veiklai įvertinti“,³³ o režisierius sustabdė akciją ir buvo išvežtas į ligoninę.

Radio ir televizijos įmonės vidaus ginčus, išplitusius į žiūrovų bei klausytojų auditorijas, lémė dvi priežastys: skirtini požiūriai į įvykių pateikimą pagal darbuotojų įsitikinimus bei patirtis, kadangi žiniasklaidos priemonė neturėjo įdiegusi objektyviais kriterijais grįstos vidaus vertinimo (atestacijos) tvarkos; politinė valdžia buvo vertinama kaip galimas konfliktų arbitras. Vis dėlto ši įmonė turėjo išskirtinį privalumą rinkoje: ji galėjo sparčiausiai ir plačiausiai perduoti naujienas; kitaip tariant, politinei valdžiai buvo atskaitingas palyginti įtaigiausias medijų kanalus, todėl jai nebuko objektyvaus poreikio plėsti valstybinės žiniasklaidos išteklius. 1992-ųjų pabaigoje naujas parlamentas – VI Seimas paskyrė naują RTV vadovą, nekeisdamas šios žiniasklaidos priklausomybės.

Valstybinės žurnalistikos link

Žiniasklaidos priemonės, remiantis minėtu Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymu, 1990-aisiais galėjo steigti bet kuris fizinis ar juridinis asmuo – taip pat ir valstybės institucija („organizacija“). Be to, neribota galimybė valstybės institucijoms steigti žiniasklaidos priemonės tam tikra dalimi prieštaravo įstatymo principui, jog kišimas į žiniasklaidos veiklą „rengiant ir skleidžiant informaciją yra neleistinas“. Tokia norma lémė netolygų finansinių išteklių paskirstymą ir kontrolę. Juolab kad įstatyme buvo aprašyti tik žurnalisto pareigos, bet ne leidėjo, todėl svarbu pastebėti, kaip buvo skiriama parama, ar ir kuo motyvuojama. Net atskirų valstybės institucijų nuostatuose buvo numatytos periodinės spaudos leidybos funkcijos, pavyzdžiu, Krašto apsaugos departamento turėjo teisę „steigti įstatymu nustatyta tvarka laikraščius, žurnalus ir kitas masinės informacijos priemones“,³⁴ o Spaudos

Lietuvos radijas ir televizija specialiai įveda daugybę politinių laidų, kad persisotinė tomis laidomis Lietuvos žmonės apskritai nusigręžtų nuo politikos. Programas kontroliuoja ta pati, tik rafinuotesnė (čia visur cituoju) raudonoji cenzūra, šiandien raudonąjų kraugerių nebaigtą nuodijimo darbą kur kas rafinuočiai tėsia Aukščiausiosios Tarybos patvirtinta RTV valdyba.“ AT posėdis. Stenograma. 1992-03-17. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251362?positionInSearchResults=9&searchModelUUID=290712a6-627b-4fd1-a9ed-d1c275ebe02f>

³³ AT nutarimas dėl komisijos sudarymo Lietuvos radio ir televizijos valdybos ir direkcijos veiklai įvertinti. 1992-03-17.

³⁴ Nutarimas Dėl Krašto apsaugos departamento prie Lietuvos Respublikos vyriausybės nuostatų patvirtinimo. 1991 m. rugsėjo 27 d., Nr. 395. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15590?jfwid=2r1mqc5e>

departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės nuostatuose, nors jo paskirtis iš esmės buvo organizacinė aprūpinant leidėjus reikalingais leidybai ištekliais, įrašyta: „Leidžia periodinius ir neperiodinius valstybinius leidinius.“³⁵ Šis departamentas, kol nebuvo likviduotas, gaudavo pavedimą rengti renginius aprūpinant jų dalyvius informacija ir periodikos produkcija, kaip antai Lietuvos kaimo žmonių suvažiavimo atveju buvo nurodyta „organizuoti suvažiavimo dalyviams žemės ūkio ir grožinės literatūros, laikraščių bei žurnalų pardavimą“.³⁶ Tuo metu valstybinė įmonė „Lietuvos spauda“, taip pat „Lietuvos paštas“ turėjo tiesioginę paskirtį platinti spaudą, tačiau viena Ryšių ministerijos funkcijų taip pat buvo periodinių leidinių platinimas.³⁷

Politinių valdžių „masinės informacijos“ samprata periodinės spaudos atžvilgiu atskleidė priimant sprendimus, kuriais jos siekė valstybinės įtakos to laikotarpio kintančiam žiniasklaidos modeliui; turinį keitusi buvusi komunistinė žiniasklaida, reaguodama į politinius sprendimus, kuriuos aptarsime, ēmė laikytis AT atžvilgiu vis labiau kritiško požiūrio.

Po rinkimų Sajūdžio dominuojama AT paveldi nacionalinio lygmens periodiką – „Valstiečių laikraštį“, dienraščius „Kurier Wileński“ (vasario mėn., LKP CK leidus, pakeitusi pavadinimą iš „Czerwony sztandar“) ir rusų kalba „Sovetskaja Litva“ – kadangi jų priklausomybė sovietų propagandos ir agitacijos sistemoje buvo trejopa ir kiekvienas iki 1989 m. pabaigos buvo įvardytas kaip „Lietuvos KP CK, LTSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo, LTSR Ministrų Tarybos organas“. Toks „organas“ buvo ir „Tiesa“, po LKP suvažiavimo 1989 m. pavadinta minėtų trijų valdžios įstaigų laikraščiu, o nuo 1990 m. vasario 24 d. buvo skubiai reformuota į „Lietuvos komunistų partijos leidinį“, kad jis neatitektų AT ir Vyriausybei.

Netrukus galime pastebėti, kaip dviejų naujų pagrindinių Lietuvos Respublikos valdžių – parlamento ir Vyriausybės, suformuotos 1990 m. kovo 10 d. – balandžio 3 d., vadovybės imasi IP periodinės spaudos atžvilgiu, taip pat turēdamos tikslą daryti poveikį žiniasklaidos turiniui, nors ir neturēdamos aiškiai apibrėžtų koncepcijų.

AT prezidiumas pirmiausia pakeitė disponuojamo periodinio leidinio „Sovetskaja Litva“ pavadinimą į „Echo Litvy“,³⁸ po to ēmësi jam pavaldžių leidinių struktūros ir turinio formavimo. AT prezidiumas nutarė kovo 15 d. reorganizuoti „Valstybės žinių“ laikraštį, kuris buvo skirtas skelbti teisės aktus, supažindinti su valdžios sprendimais: iš pradžių jį pavertė dienraščiu, bet kiek vėliau, balandži, atsižvelgdamas į tai, kad šis

³⁵ Nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės departamento pagrindinių funkcijų. 1990 m. gegužės 17 d., Nr. 155. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.3509/amUZpJFhZE>

³⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės potvarkis. 1990 m. spalio 1 d. Nr. 237p. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.3821?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=c4d67316-1810-4d7f-8b83-1711ed31c79a>

³⁷ Nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos ministerijų pagrindinių funkcijų. 1990 m. gegužės 17 d., Nr. 154. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.3508?jfwid=191fum84qn>

³⁸ AT Prezidiumo nutarimas Dėl „Sovetskaja Litva“ laikraščio pavadinimo pakeitimo. 1990 m. kovo 15 d., Nr. I-28. Prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/teise/Default.aspx?id=7&item=doc&AktoId=114515&nr=228470>

nutarimas esą „per létai įgyvendinamas“ ir kad „Lietuvos piliečiai negali gauti operatyvių bei išsamios informacijos apie valstybės gyvenimą“, nutarė „laikraštį „Valstybės žinios“ reorganizuoti į *valstybinį laikraštį* (visiškai išlaikomą valstybės biudžeto lėšomis) ir vadinti jį „Lietuvos aidu“.³⁹ Minimu AT nutarimu paskirtas ir redakcijos vadovas – Saulius Stoma.⁴⁰ Tuo nutarimu AT vadovybė pavedė Ministru Tarybai skirti lėšų „redakcijos įkūrimui ir gegužės mėnesį aprūpinti redakciją reikalingomis patalpomis, technika, baldais, inventoriumi bei medžiagomis, taip pat garantuoti spaustuvės pasaugas“. Šiam dienraščiui leisti Vyriausybė skyrė 475 tūkst. rublių⁴¹ dotaciją („iš to skaičiaus 261 tūkst. rublių inventoriu išsigyti“)⁴² ir patalpas greta Aukščiausiosios Tarybos (dabar – III Seimo rūmai). Dienraščio redakcijai buvo priskirtas tarnybinis automobilis ir vairuotojas, išlaikomas valstybės biudžeto lėšomis;⁴³ kaip ir „Kurier Wileński“, „Echo Litvy“ redakcijų vadovams bei jų pavaduotojams, „Lietuvos aido“ vyriausiajam redaktoriui taip pat įvesta vyriausybinio ryšio telefono linija⁴⁴, kadangi šių laikraščių vadovai Vyriausybės potvarkiu buvo prilyginami valstybės pareigūnams.

Argumentai, jog neva piliečiai negali gauti išsamios informacijos, tuo laikotarpiu atspindi politinį požiūrį – jie nėra grįsti apklausomis ar tyrimais apie tai, ar visuomenė gauna pakankamai informacijos.⁴⁵ Antai vos išrinkus AT pirmininku V. Landsbergį, imti rinkti gyventojų parašai siekiant, kad pirmininkas būtų pakeistas pasirašiusių simpatizuojamu A. Brazauskui: šis veiksmas liudijo visuomenės supriešinimą. Vis dėlto kovo 16 d. LKP paskelbė kreipimąsi, ragindama gyventojus pasitiketi parlamentu ir įspėdama, jog „parašų rinkimas galėtų atsiliepti Lietuvos neprilausomybės stiprinimui“ – jį išspausdino „Tiesa“.⁴⁶ Gegužės 2 d. V. Landsbergis, AT posėdyje apžvelgdamas politinius įvykius, teigė pasigedęs žiniasklaidos priemonėse paskelbtu bendro Prancūzijos prezidento ir Vokietijos kanclerio laiško Lietuvos AT pirmininkui ir atskleidė visuomenės informavimo sampratą: „(...) mes šiandieną gyvename gana keistoje visuomenėje: Aukščiausioji Taryba ir Ministru Taryba neturi

³⁹ AT Prezidiumo nutarimas Dėl laikraščio „Valstybės žinios“ reorganizavimo. 1990 m. balandžio 30 d. Nr. I-175.

⁴⁰ Iki paskyrimo – pagal išsilavinimą architektas, „Literatūros ir meno“ savaitraščio publicistas, Sajūdžio steigiamojo suvažiavimo (1988) delegatas, atkurtos Krikščionių demokratų partijos narys, vienas iš laikraščio „Šiaurės Atėnai“ (1990) steigėjų.

⁴¹ 1 rublis = 16 JAV centų.

⁴² Lietuvos Respublikos Vyriausybės potvarkis. 1990 m. birželio 5 d. Nr. 163p.

⁴³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės aparato autoūkio tarnybinių lengvųjų automobilių, aptarnaujančių ministerijų, departamentų ir kitų valstybinių tarnybų centrinių aparato darbuotojus, skaičius. Potvarkis dėl 1991 m. kovo 19 d. potvarkio Nr. 144p pakeitimo 1991 m. lapkričio 19 d. Nr. 867p.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės potvarkis. 1991 m. kovo 7 d. Nr. ll6p.

⁴⁵ Kaip svarbią aplinkybę kontekstui suvokti reikia priminti, kad, vos tik AT pirmininku buvo išrinktas V. Landsbergis, Lietuvos visuomenė skilo, pradėjus rinkti gyventojų parašus, kad pirmininkas būtų pakeistas pasirašiusių simpatizuojamu A. Brazauskui.

⁴⁶ Brangieji Lietuvos žmonės! Tiesa, 1990 03 16, Nr. 63 (14282).

savo dienraščio,⁴⁷ o politinių grupių laikraščiai pasirenka, ką jiems spausdinti, o ko nespausdinti, o Aukščiausiosios Tarybos deputatus arba kupiūruoja, arba perpasa-koja.⁴⁸ Iš tikrujų ši citata parodo kelias ižvalgas: AT vadovas nevertina „Valstiečių laikraščio“, „Kurier Wileński“, „Echo Litvy“ kaip „savo“, t. y. parlamentinių dienraščių. Šis nepasitikėjimas turi pagrindo prisimenant jų turinį 1988–1990 m.; be to, dienraštis „Kurier Wileński“ (buvięs „Czerwony Sztandar“) dargi savotiškai interpretavo *Aktą dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo*, kurį kovo 13 d. publikavo tarp kitų AT priimtu teisės aktų pavadinimu „Aktas nepriklausomos Lietuvos Valstybės atkūrimo klausimui“.⁴⁹

Tačiau, suvokiant žurnalistikos prigimtį, kuri sunyktų, jei medijos visus politikų reikšmingais įvertintus dokumentus publikuotų ištisai, pastaba dėl laiško ar bet kurio kito šaltinio nebūtų teisinga, neįvertinus, jog Vyriausybei pavaldi Lietuvos telegramų agentūra ELTA minimą laišką buvo išplatinusi, taip pat išplatino atsakymą, kurios santrauką publikavo dienraščiai, pavyzdžiu, „Tiesa“: „Atsakymas H. Koliui ir F. Miteranui.“⁵⁰ Be to, informacijos „perpasakojimas“ – tai iš tikrujų žurnalistų ir redaktoriaus profesionalios informacijos atrankos kriterijų nulemtas rezultatas.

Tuo Lietuvos valstybės atkūrimo laikotarpiu itin daug reikšmės buvo teikiama XX a. tarpukario valstybės tēstinumo simboliams (ryškiausias – kai AT 1990 m. kovo 11-ają buvo nusprendusi kuriam laikui, iki priimant laikinąjį Pagrindinį įstatymą, „sugrąžinti“ nedemokratiškai priimtą 1938-ujų Konstituciją,⁵¹ veikusią plačios cenzūros sąlygomis). AT Prezidiumui pasirinkus „Lietuvos aidą“ pavadinimą, irgi parodytas ryšys su periodiniu leidiniu, kuris turėjo dvejopą istorinį vaidmenį 1917–1918 ir 1928–1940 m.⁵² „Valstybės laikraščio“ paantraštė, perimta iš 1917-ujų, atrodė dviprasmiškai 1990-aisiais: XX a. pradžioje laikraščio steigėjų – Vilniaus konferencijos organizacinio komiteto narių tokia paantraštė buvo pasiūlyta kaip valstybės sieki- nys, nes jos dar apskritai nebuvo net paskelbta.

Akivaizdu, jog AT vadovybė nenorėjo sieti savo IP su komunistinės spaudos modelio tradicija, pagrįstai manydama, jog visuomenės auditorijoms reikia pateikti

⁴⁷ „Lietuvos aidą“ Nr. 1 (5547) pasirodė 1990 05 08. Jame publikuotas minimas visas AT pirmininko pranešimas.

⁴⁸ Vytauto Landsbergio pranešimas: AT penkiasdešimt pirmasis posėdis. *Stenograma*, 1990 m. gegužės 2 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.250966?positionInSearchResults=543&searchModelUUID=ef19bdd3-3521-4d46-8c76-b6dbd61bb67>

⁴⁹ Akt Rady Najwyższej Republiki Litewskiej w sprawie odrodzenia niepodległego Państwa Litewskiego. *Kurier Wileński*, 1990 03 13, Nr. (11311).

⁵⁰ *Tiesa*, 1990 05, Nr. 100 (14319).

⁵¹ *Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo*. 1990 m. kovo 11 d., Nr. I-13.

⁵² Iš pradžių 1917 m. rugpjūjį jis įsteigtas iniciatyvinės Vilniaus konferencijos grupės narių jai pasirengti, vėliau tapo Lietuvos Tarybos oficiozu įgyvendinant „Valstybės laikraščio“ idėją; kitu tarpsniu – nuo 1928 m. tautininkų vyriausybės atkurtas kaip „tautinės minties dienraštis“ ir éjo iki 1940 m. SSRS įvykdytos okupacijos.

žinias apie valstybės atkūrimo įvykius. Vis dėlto esminę problemą lémė kiti AT sprendimai, kurie atskleidžia, ką AT interpretavo kaip naujianas.

Kodėl gi AT Prezidiumas 1991-ųjų sausį nutaré ne tik panaikinti dienraščio redakcijos „užmokesčio fondo apribojimą“, bet ir įpareigojo Spaudos departamentą prie Vyriausybės „sudaryti sąlygas „Lietuvos aid“ laikraščiu nuosekliai pereiti prie 16 puslapių apimties“⁵³? Čia esminis dalykas – turinio imtis. Jau gerokai anksčiau Prezidiumas buvo priémęs nutarimą jam pavaldžiuose dienraščiuose – minétame „Lietuvos aide“, taip pat „Echo Litvy“ ir „Kurier Wileński“ – skelbtį priimtu įstatymus „kitą dieną po dokumentų įteikimo redakcijoms“⁵⁴. Negana to, AT ir AT Prezidiumas kitais teisés aktais bei norminiais dokumentais, kaip antai Tarptautinių sutarčių įstatymu, AT reglamentu, AT deputatų darbo sąlygų nuostatais, nutaré, jog minetuose dienraščiuose skelbiami teisés aktų projektais, „oficialūs pranešimai apie Aukščiausiosios Tarybos ar jos padalinių posédžius“, kuriuos rengė AT Informacijos skyrius, „iš užsienio gautų aukų suvestinės“, „žinios apie Aukščiausiosios Tarybos posédžiuose skelbtų balsavimų metu nedalyvaujančius deputatus“, „Aukščiausiojo teismo teisėjų kandidatūros“, ratifikuotos ir patvirtintos tarptautinės sutartys, nors tuo pat metu jau buvo leidžiamas periodinis leidinys teisés aktams skelbtį „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios“. O Vyriausybė buvo nutarusi įpareigoti žemės ūkio produkcijos supirkimo organizacijas, kad žiniasklaidos priemonėse – Lietuvos radijuje ir televizijoje, laikraštyje „Lietuvos aidas“, regionų laikraščiuose skelbtų superkamašias kainas „ne trumpesniam kaip 10 dienų laikotarpiui, išskyrus tuos atvejus, kai mažinamos kainos“⁵⁵, taip pat, kad „Ekonomikos ministerija turi kas ketvirtį valstybės laikraštyje „Lietuvos aidas“ skelbtį duomenis apie kontrolines prekių kainas Vakarų rinkoje“⁵⁶. Tokios plačios imties nurodymai iš esmės žlugdė dienraščio paskirtį, iškreipiant žurnalistikos funkcijas, nes valdžia nustatė išplėtotas sąlygas formuodama periodinio, naujienoms pateikti skirto leidinio turinį.

Kita kišimosi į turinį aplinkybė – nurodymai, kokios formos, kokią poziciją atspindinčią informaciją skelbtį dienraštyje. Dokumentai liudija, kaip politikai formuodavo turinį reaguodami į kai kurias publikacijas; antai AT Prezidiumas nutarimu įpareigojo „Lietuvos aid“ vyriausiajį redaktorių S. Stomą „nedelsiant išspausdinti laikraštyje Memorandum dėl būtinumo atstatyti Lietuvos Respublikos ir Tarybų Socialistinių

⁵³ *Lietuvos Respublikos AT prezidiumo nutarimas dėl „Lietuvos aid“ laikraščio*. 1991 m. sausio 30 d., Nr. I-1017.

⁵⁴ *Lietuvos Respublikos AT prezidiumo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos priimtų įstatymų skelbimo*. 1990 m. rugpjūčio 24 d., Nr. I-597.

⁵⁵ *Nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1992 m. sausio 3 d. nutarimo Nr. 1 papildymo ir dalinio pakeitimo*. 1992 m. sausio 20 d., Nr. 29.

⁵⁶ 1) Vyriausybės potvarkis 1992 m. gegužės 26 d., Nr. 512p; 2) Nutarimas 1992 m. birželio 5 d., Nr. 429 Dėl Lietuvos Respublikos prekių eksporto į Europos ekonominės bendrijos valstybes kvotų įsigijimo konkurso nuostatų.

Respublikų Sajungos teisinius tarpvalstybinius santykius⁵⁷ vėliau jau AT protokoliui nutarimu netgi parlamento posėdyje nutarta „apsvarstyti klausimą dėl „Lietuvos aido“ laikraštyje paskelbtos Lietuvos laisvės lygos konferencijos rezoliucijos“, pakviečiant į posėdį vyriausiąjį redaktorių, išklausant susijusios Krašto apsaugos ministerijos ir Valstybės saugumo departamento informacijos⁵⁸. Politikai, neįvertindami paskelbtos informacijos iš tolimesnės perspektyvos, manė, kad būtina nedelsiant reaguoti į nepatikusią publikaciją ir publikuoti tai, kas neva politiškai „teisinga“.

Įpareigodamas publikuoti teisinius dokumentus ir politinius pareiškimus, AT Prezidiumas netiesiogiai susiaurino dienraščio žurnalistikos plotą – veik iki trečdailio laikraščio imties. „Lietuvos aido“ turinys – atskiros analizės vertas objektas, čia tereikėtų pastebeti, jog nuo pat pirmo numero naujiena buvo identifikuojama su teisės aktų priemimu arba politikų pasiskymais; nesant nuoseklios periodinio leidinio struktūros, pastovių rubrikų, negalima suprasti redakcinės politikos ir naujienu atrankos kriterijų.⁵⁹ Kadangi profesionali žurnalistika nesuderinama su politiniais nurodymais, ką publikuoti (nereikėtų painioti šios pastabos su redakcine politika bei pasaulėžiūros raiška), naujai įsteigtas oficiozas, turėjęs tapti naujienu kūrimo ir nuomonės formavimo lyderiu, tokią perspektyvą iš karto prarado, todėl jo nė negalima lyginti nė su 1928–1940 m. to paties pavadinimo vyriausybiniu dienraščiu, turėjusiu po 2 laidas per dieną, kuriose prioritetas buvo teikiamas Lietuvos bei užsienio įvykių naujienoms (net ir atsižvelgiant į išankstinę bei pasekminę spaudos cenzūrą 1926–1940 m.). Taigi lėšos, skirtos formuoti IP spaudos rinkoje, neturėjo efekto, kad dienraštis būtų tapęs naujų laikų žurnalistikos pavyzdžiu ir – tiketina – dešiniosios pasaulėžiūros auditorijų leidiniu, kuris būtų buvęs pajęgus tokia universalią skaitytojų auditoriją ir plėsti, ir auginti. Ir kadangi dienraštis negalejo patenkinti įvairių frakcijų pozicijų į informacijos atranką, 1992 m. vasarį Sajūdžio centro frakcija parengė projektą pakeisti vyriausiąjį redaktorių; „Lietuvos aidas“ ne tik paskelbė šį projektą tarsi priimtą AT nutarimą⁶⁰, bet ir surengė skaitytojų akciją vadovui palaikyti publikuodamas atitinkamo turinio laiškus.⁶¹

„Lietuvos aidas“ iki 1992 m. rudens naudojosi ne tik finansine privilegija gauti aprūpinimą iš valstybės biudžeto lėšų, bet ir būti aprūpintam popieriumi tada, kai rinkoje jo apskritai trūko. „Lietuvos ryto“ dienraštis yra paskelbęs pareiškimą, jog

⁵⁷ AT Prezidiumo nutarimas Dėl įpareigojimo „Lietuvos aido“ laikraščiui. Pirmininko pavaduotojas Č. V. Stankevičius. 1991 m. gegužės 8 d., Nr. I-1301.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos protokolinis nutarimas. 1991 m. gegužės 7 d., Nr. I-1280.

⁵⁹ Tektų pastebeti, kad, išskyrus interviu, apžvalgą, ataskaitą ir straipsnį, laikraštis aptariamu laikotarpiu neturėjo žanrų įvairovės (žinučių, reportažų, korespondencijų – arba žanrų rūšys būdavo painiojamos, pavyzdžiui, klaidingai straipsnį vadinant reportažu); nemažai pavadinimų primena buvusio LKP CK dienraščio „Tiesa“ publicistikos redagavimą, antai: „Būkime patys savimi“, „Ar bus derlinga kultūros žemė?“, „Ji gimsta vienatvėje“, „Keli pozūriai į vieną problemą“ (1990, Nr. 5); laikraštis ėmė skelbti ne po vieną, bet po kelis pamokslaujamą (pamokomo) turinio redakcinius straipsnius.

⁶⁰ Lietuvos aidas, 1992-02-28.

⁶¹ Nelieskite „Lietuvos aido“. Lietuvos aidas, 1992-03-05.

„valstybės laikraštis“ gaudavo popieriaus iš valstybinės įmonės „Spauda“ nepaisant įsiskolinimo, nors tuo metu komercinės įmonės negalėdavo jo įsigyti.⁶² Netrukus atskleista aplinkybė, kad Kultūros ir meno taryba prie Kultūros ir švietimo ministrojų yra sudariusi Valstybinį užsakymą vykdančių laikraščių ir žurnalų sąrašą⁶³; apie tai paskelbęs dienraštis gavo pasiteisinančių asmenų – minėtos tarybos pirmininko Vytauto Kubiliaus ir ministerijos pareigūno Valdo Petrausko atsakymus, jog sąrašas tik „formalus“, tačiau nesužinojo, kas suformulavo valstybinį užsakymą.

Po VI Seimo rinkimų 1992-aisiais „Lietuvos aidas“ deklaravo esąs „opozicijos laikraštis“: publikacijoje, aprašančioje V. Landsbergio susitikimą su redakcijos darbuotojais, pranešama, jog AT pirmininkas taip pavadino jo iniciatyva įkurtą dienraštį, pasiūlydamas sukurti „alternatyvią spaudos platinimo agentūrą, atgaivinti „Sajūdžio“ spaudos kioskus, steigtį šalia „Lietuvos aidos“ mažesnius „aidelius“, kaip „yra steigiami „ryteliai“.⁶⁴

Trečias medijų rinkos dalyvis greta radio ir televizijos bei periodinės spaudos valstybinio žiniasklaidos reguliavimo lauke buvo minėta Lietuvos telegramų agentūra, sovietiniu laikotarpiu glaudžiai susijusi su Maskvos TASS; perėmusi ją naujoji K. D. Prunskienės Vyriausybė patvirtino nuostatus, kuriuose apibrėžtas statusas: „Lietuvos telegramų agentūra (ELTA)... yra valstybinė tarnyba prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Pagal savo kompetenciją ji vykdo masinės informacijos priemonės funkcijas.“⁶⁵ Nuostatai numatė agentūrai galimybę gauti pajamų už informacines paslaugas bei leidybą, taip pat buvo numatyta: „Valstybinės reikšmės programos gali būti finansuojamos iš Lietuvos valstybės biudžeto.“ Taigi valdžios turėjo palyginti plačiai užtikrintą informacijos skliaidą: naujienų agentūrą, radiją ir televiziją, naują dienraštį. Šie faktai verčia priminti iš dalies aptartas kontekstines aplinkybes, jog AT, skleisdama informaciją (ypač parlamento vadovybė), galėjo pasiekti palyginti plačias auditorijas, o dėl politinių pozicijų ar nuomonių skirtumo pateikti paaškinimus žurnalistams spaudos konferencijų arba interviu metu. Tačiau ir įstatymų leidžiamoji, ir vykdomoji valdžia stengėsi daryti poveikį ir kitų savarankiškų priemonių turiniui. Žinoma, tai turime vertinti skirtinės politinės įtampos kontekstuose – iki 1991 m. bandyto SSRS įvykdyti perversmo („rugpjūčio pučo“) ir po jo. Naujienų agentūrai vadovaujantys asmenys būdavo taip pat prilyginami pareigūnams ir priklausomi nuo Vyriausybės vadovo požiūrio į IP: antai 1991-aisiais atleidus iš direktoriaus pareigų Rolandą Barysą, Norvegijos leiboristų (darbo) partijos dienraštis „Arbeiderbladet“ sufokusavo dėmesį į V. Landsbergio atsakomybę, publikuodamas

⁶² Paaiškėjo storiausio laikraščio paslaptis: „Lietuvos aidas“ buvo spausdinamas naudojant kitų leidinių popierių. *Lietuvos rytas*, 1992-05-01.

⁶³ LAURINAVIČIUS, Marius. Rinkos atradimas: Valstybinį užsakymą vykdančių laikraščių ir žurnalų sąrašas. *Lietuvos rytas*, 1992-02-25.

⁶⁴ Opozicija kol kas be vadovo, bet turi „valstybės laikraštį“, kuris atspindi valstybės gyvenimą. *Lietuvos aidas*, 1992.

⁶⁵ *Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas dėl Lietuvos telegramų agentūros prie Lietuvos Respublikos vyriausybės (ELTA) nuostatų patvirtinimo*. 1990 m. spalio 26 d., Nr. 324.

interviu su parlamento vadovo atstovu spaudai Audronumi Ažubaliu „Landsbergis atleidžia kritiską redaktorių“.⁶⁶ Šiai publikacijai dėmesio skyrė „Lietuvos rytas“, kiek plačiau apžvelgdamas konfliktą, kurį visuomenei paaškino AT Informacijos biuras – esą telegramą agentūros personalas „buvo nesenai pakeistas, kad būtų sklandžiau dirbama“.⁶⁷ Šis įvykis paskatino polemiką apie to laikotarpio politiką ir žurnalistų – ne tik naujienų tarnybos atsakomybę, bet jos ištakos – skirtinė abiejų pusiuž žiniasklaidos samprata.

Viena iš aptariamo meto Lietuvos viešosios erdvės problemų – ir nevienodas dalies gyventojų Nepriklausomybės siekio suvokimas. Ypač tai buvo justi Rytų Lietuvoje, iš dalies Klaipėdos ir Vilniaus miestuose, kur SSKP CK ir KGB atstovaujančioms politinėms jėgoms pavykdavo sukurstyti gyventojus, burti juos į šovinistinės „Jedinstvo“ organizacijos mitingus arba skatinti kurti vadinamąjį lenkų tautybės gyventojų autonomiją Šalčininkų rajone. Priminsiu ištrauką iš valdžios pareiškimo 1990 m.: „Vien per pastaruosius dvejus metus Lietuvoje atidarytos 34 naujos lenkiškos mokyklų klasės, 66 lenkiškos grupės vaikų darželiuose, pradėta transliuoti Varšuvos televizija ir pasirodė keli nauji lenkų periodiniai leidiniai.“⁶⁸

SSRS vykdomos ekonominės blokados sąlygomis Vyriausybė nutarė „skirti iš Lietuvos valstybės biudžeto *laisvojo lėšų likučio* 1990 m. sausio 1 d. 367 tūkst. rublių dienraščio „Echo Litvy“, 490 tūkst. rublių dienraščio „Kurier Wileński“ ir 15 tūkst. rublių laikraščio „Znad Wilii“ išlaidoms padengti. Lietuvos Respublikos Ministrė Pirmininkė K. Pruskiene⁶⁹. Šiuo atveju pirma minimi leidiniai dar buvo atskaitingi AT, bet „Znad Wilii“, įsteigtas 1989-ujų gruodį, buvo nepriklausomas privatus dvisavaitinis kultūros laikraštis lenkų kalba. Tokį sprendimą galima interpretuoti kaip mažumų bendruomenėms teiktos informacijos paramą.

Vis dėlto periodinės spaudos rinkai skirti politiniai sprendimai liudija požiūri, kad, kaip ir televizijos atveju, neva buvo įmanoma paveikti auditorijas neatsižvelgiant, ar tam tikros rūšies, formato žiniasklaidai yra informacijos poreikis ir efektyvu steigti priemones išskaidant finansinius išteklius, kadangi „lenkų auditorijos“ apibrėžtis nebuvo aiški (turint mintyje ir kalbos vartojimą, ir simpatizavimą Sovietų Sąjungos, o ne Lenkijos valstybės pozicijai). 1991-ujų balandį Vyriausybė priėmė sprendimą „pritarti Valstybinės komisijos Rytų Lietuvos problemoms išnagrinėti pasiūlymui įsteigti Vilniaus rajono laikraštį „Vilnia“, Šalčininkų rajono laikraštį „Šalčia“ ir Sniečkaus⁷⁰ miesto tipo gyvenvietės laikraštį „Alternatyva“.⁷¹ Leidinių steigėjo funkciją ji pavedė vykdyti Spaudos departamento, nustatydama, jog „laikraščių redakcijos vei-

⁶⁶ JOHNSEN, Øyvind. Landsbergis sparker kritisk redaktør. *Arbeiderbladet*, 1991 03 20.

⁶⁷ Spauda ant laisvės iešmo. *Lietuvos rytas*, 1991 04 11.

⁶⁸ *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo ir Vyriausybes pareiškimas*. 1990 m. spalio 4 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.117656?positionInSearchResults=31&searchModelUUID=38856ed8-04cf-41cf-96c9-ef10652b3fce>

⁶⁹ *Lietuvos Respublikos Vyriausybės potvarkis*. 1990 m. rugpjūčio 19 d., Nr. 230p.

⁷⁰ Dabar – Visaginas.

⁷¹ *Potvarkis*. 1991 m. balandžio 10 d., Nr. 210p.

kia pagal Lietuvos Respublikos valstybinių įmonių įstatymą⁷². Kai Vyriausybė 1991 m. patvirtino „Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų vidurinio, aukštesniojo ir aukštojo mokslo igijimo perspektyvinę programą“, ji pavedė laikraščių „Lietuvos aidas“, „Echo Litvy“, „Kurier Wileński“ redakcijoms „paskelbti šią programą, o Lietuvos radijui ir televizijai rekomenduoti savo laidose aiškinti ją gyventojams“. Taip pat nustatė, jog „Rytų Lietuvos rajonų valdybos turi pasirūpinti, kad programa būtų išspausdinta rajoninėje spaudoje“⁷³. Kadangi sprendimai medijų sistemoje veikiau buvo galia, išreikšta politine valia ir biudžeto pinigais, o ne diplomatija, žiniasklaida lietuvių kalba neįgijo populiarumo.⁷⁴ Tiksliau, ši IP strategiškai nebuvo susieta su švietimo ir kultūros politika. Tačiau aprašytus atvejus galima paaiškinti politiniu tikslu formuoti tautinių mažumų nuomonę pasitelkiant dažniausiai valstybės valdžioms atskaitingą žiniasklaidą, bet vėlesniems, kitiems sprendimams, kai paramos skyrimas ēmė aprépti daugiau atsirandančios spaudos leidėjų, trūko apskritai aiškiai nustatyti kokių nors kriterijų. Kadangi 1990–1992 m. laikotarpis, kaip minėjome, skyla į du kitus – iki ir po pučo – tampa akivaizdu, jog Vyriausybė, nykstant išoriniam pavojui, žiniasklaidos lauke imasi platus masto veiklos ne tik remdama, bet ir siekdama pertvarkyti žiniasklaidos sistemą turtinių santykių požiūriu.

Nagrinėjamu laikotarpiu Vyriausybė turėjo didelės įtakos žiniasklaidos rinkai, galėdama skirti lėšų remdamasi tiek specialiais, žiniasklaidai skirtais įstatymais, tiek bendraisiais, verslui taikomais teisės aktais. Tačiau problema ta, kad paramos skyrimas buvo ne tik nenuoseklus: sprendimų analizė rodo, jog jis būdavo neobjektyvus, neturint IP vizijos ar koncepcijos. Iš esmės jokiam sprendime skirti paramos lėšų veik nerasime juos pagrindžiančių duomenų – išskyrus atvejus, kai pinigai būdavo skiriami prenumeratos platinimo nuostoliams padengti arba perimtam komunistinių organizacijų turtui perskirstyti. Antai Vyriausybės nutarimu į prekių, kurias gaminančioms įmonėms laikinai skiriamos valstybės subsidijos, sąrašą buvo įtraukta „laikraščių ir žurnalų tiražo prenumeruojamoji dalis“⁷⁴. Aptariamu laikotarpiu ēmė ryškėti valstybinės įmonės „Lietuvos paštas“ darbo organizavimo trūkumai: ji nepajėgė laiku išplatinti prenumeruojamos spaudos. Buvo teisinamasi mažais paštininkų atlyginimais⁷⁵ ir išaugusiu darbo krūviu, nors prenumerata buvo pabrangusi. Ryšių ministras Kostas Birutis taip paaiškino „Respublikos“ dienraščiui: „O vėlyvo spaudos pristatymo svarbiausia priežastis ta, kad laiškininkės į darbą ateina ne anksčiau kaip pusė septynių, nes transportas pradeda veikti šeštą. (...) Jei jos apie aštuntą išeina į

⁷² Nutarimas Dėl Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų vidurinio, aukštesniojo ir aukštojo mokslo igijimo perspektyvinės programos. 1991 m. liepos 31 d., Nr. 312. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.4151?positionInSearchResults=16&searchModelUUID=c4d67316-1810-4d7f-8b83-1711ed31c79a>

⁷³ Pavyzdžiu, po 30 metų internetinis leidinys „Šalčia“ leidžiamas rusų kalba (Шальчя) su publikacijų lietuvių ir lenkų kalba intarpais.

⁷⁴ Nutarimas Dėl apyvartos mokesčio pakeitimo į bendrajį akcizą. 1991 m. gruodžio 10 d., Nr. 541. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6102?jfwid=5sqick6i6>

⁷⁵ 1990 m. – 180 rub, 1991 m. – 220 rub.

gatvę, tai apie 10–11 val. baigia nešioti.⁷⁶ Be to, tame interviu ministras pareiškė, jog „mes galvojame atsisakyti“ platinti laikraščius, kurie paštui pristatomi pavéluo-tai dėl kokio nors techninio nesklandumo. Nors minimo dienraščio redakcija buvo sušaukus i kelių leidinių redaktorių pasitarimą dėl platinimo per „Lietuvos spaudos“ susivienijimą bei dėl brangstančių poligrafijos paslaugų valstybės įmonėse, dienraščių platinimas nepakito tol, kol jie nesukūrė nuosavos prenumeravimo ir platinimo sis-temos. Tačiau dera pabrėžti: Vyriausybė iš valstybės biudžeto lėšų valstybinei įmonei „Lietuvos paštas“ 1992 metams skyrė 17 mln. rublių „užprenumeruotų laikraščių ir žurnalų prenumeratos lėšų sumoms indeksuoti“⁷⁷

Spaudos ir valdžios konflikto priežastys. Valstybinės paramos žiniasklaidai ypatumai

Abiejų visuomenės institutų – spaudos ir valdžios – santykiai demokratijoje pasi-žymi nuolatine įtampa – priklausomai nuo kiekvieno veikėjo interesu ir metodų įgyvendinti priskirtas funkcijas, užsibrėžtus tikslus siekiant valdyti informacijos lauką, kuriame veikia skirtinges auditorijos. O minimu laikotarpiu, kai santvarkos pokytis atvėrė valstybinio turto klausimą, valdžiai buvo svarbu ne tik įgyvendinti privatizavimo programą, bet ir pasiekti, kad apie šį procesą visuomenė žinotų tai ir tiek, kiek to pageidauja ir supranta Vyriausybė bei su sprendimais susijusios institu-cijos. Tai matyti iš sprendimų priėmimo iniciatyvų, jų turinio ir paskelbimo tvarkos.

Tad, viena vertus, konfliktą lėmė įprastinės aplinkybės, kuomet valdžiai neatskaitinga žiniasklaida ją kritikavo. Kita vertus, valdžia, siekdama daryti įtaką ne tik žurna-listiniam turiniui, bet ir savininkystei, ėmė formuoti rinką bandydama taikyti spren-dimus, kuriais pakeistų žiniasklaidos statusą, turinį ir kad sumažintų medijų lauke veikiančius kritikus.

Iš istorinės perspektyvos prieštaringai vertintinas Vyriausybės nutarimas atleisti vadinamojo „Koncerno TTL“ dienraštį „Respublika“ nuo pajamų mokesčio.⁷⁸ Juo-lab kad nutarime nurodoma 1990 m. „nuo pajamų mokesčio mokėjimo į biudžetą“ atleisti šio dienraščio redakciją, ir tai yra teisinė dviprasmybė: dokumentas neatsako

⁷⁶ Jansas Egmontas. Ar kas pasikeis? *Respublika*, 1990-12-19.

⁷⁷ Vyriausybės nutarimas Dėl laikraščių ir žurnalų prenumeratos lėšų indeksavimo. 1992 m. liepos 14 d., Nr. 545. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.8599?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=9138118a-66a9-459f-8b98-6e3c721fb761>. Tuo metu Lietuvoje buvo įregistruota 1 415 žiniasklaidos priemonių, iš jų – 440 laikraščių, 200 žurnalų, 91 radio ir televizijos studija.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl laikraščio „Respublika“ redakcijos atleidimo nuo pajamų mokesčio. 1990 m. birželio 14 d., Nr. 209. Ministrė Pirmininkė K. Prunskienė, Vyriausybės reikalų valdy-tojas A. Mikulis. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.3560?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=9138118a-66a9-459f-8b98-6e3c721fb761>

į klausimą, kaip interpretuotas leidėjas, įsikūrės Šventaragio g. 4, Vilniuje (be nuomos sutarčių), jeigu be apibrėžtos priežasties žiniasklaidos rinkoje jam padaryta finansinė išimtis. Ši Ministrės Pirmininkės K. Prunskienės pasirašyta išlyga suteikė minėtam dienraščiui neargumentuotai išskirtinę poziciją medijų rinkoje ir bulvarinę žurnalistiką prilygino valstybinės reikšmės leidiniui. 1992-aisiais Ministras Pirmininkas G. Vagnorius nurodė, jog, grąžinant rūmus Arkivyskupijai, „Respublika“ turinti „per 2 savaites patuštinti nurodytajį pastatą“, o valstybinė įmonė „Spauda“ redakcijai išnuomoti patalpas Laisvės pr. 60, Vilniuje.⁷⁹ Taigi yra du priešingi premierų požiūriai į tą patį leidinį.

Kadangi valdžių santykis su savininkais apskritai nebuvo aiškus, įstatymų leidėjas 1990-aisiais nutarė atskirti žiniasklaidos leidėjo ir steigėjo sąvokas: apie šią problemą buvo pasiskoma dar priimant Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymą LTSR Aukščiausiojoje Taryboje vasari, bet sprendimas nesuformuluotas. O deputatui Zenonui Juknevičiui pristačius teisės akto projektą ir AT pataisius įstatymą, žiniasklaida pataisą priėmė įtarai: leidėjai manė, jog ji gali būti taikoma naujiesiems savininkams, kurie dar iki Nepriklausomybės paskelbimo žiniasklaidos priemonę įgijo iš visuomeninių, partijos ar valstybės struktūrų, todėl tokie leidiniai neigiamai komentavo pataisą.⁸⁰ Z. Juknevičius darbo grupės vardu pastebėjo: „Aš visiškai sutikčiau su tomis mintimis, kad reikėtų sudaryti solidžią komisiją iš rašančiuju žurnalistų korpuso, iš kitų masinės informacijos priemonių atstovų, kad paruoštų iš esmės naują Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymo projektą. Šitas įstatymas priimtas palyginti neseniai, bet įvykių atžvilgiu visiškai kitoje epochoje.“⁸¹ Vis dėlto naujas įstatymas, nepaisant pakitusios situacijos, nebuvo rengiamas, tačiau steigėjo (ne savininko) sąvoka sukūrė įstatymo leidėjo tradiciją, formuojant žiniasklaidos politiką, išskirti medijos steigimą, bet tarsi nematyti savininko teisių ir juolab pareigų. Tuo tarpu steigėjui įteisinti skirta pataisa valdžia pabandė pasinaudoti privatizuojant ir siekiant pertvarkyti iš komunistų perimtą žiniasklaidą.

Tiesa, galima daryti prielaidą, jog periodinės spaudos privatizavimas imtas svarstyti jau nuo 1991 m. pabaigos politinei valdžiai suvokiant, kad didelio jai pavaldžių leidinių skaičiaus nebus įmanoma nuolat dotuoti valstybės biudžeto lėšomis (juolab nesant jokių teisėtų finansavimo principų). Tačiau akivaizdžiai ne tik nuostolių veiksnys buvo reikšmingas, nes, kaip matysime, kilo konfliktų dėl valdžios kišimosi į leidinių valdymą: Vyriausybė neturėjo nuoseklaus plano santykiams medijų rinkoje

⁷⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės potvarkis Dėl laikraščio „Respublika“ redakcijos patalpų. 1992 m. liepos 17 d., Nr. 724Pp. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.8769?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=9138118a-66a9-459f-8b98-6e3c721fb761>

⁸⁰ „Įstatymo pataisos (...) rėmėjai tvirtino, kad taip jie sugrąžins laikraščius jų teisėtiems savininkams (Sajūdžiui, įvairiausioms partijoms, judėjimams)“. GRINEVIČIŪTĖ, Rūta. Įstatymdavėliai jūs mano... *Respublika*, 1990-10-10.

⁸¹ Aukščiausioji Taryba. Dvidešimt ketvirtasis posėdis. *Stenograma*. 1990 m. spalio 9 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.250982?positionInSearchResults=21&searchModelUUID=ccf3c8d3-6da9-4784-be08-99caf832df1>

sureguliuoti, bet jos vadovybei kliuvo buvusios komunistinės spaudos statusas. Jau 1991-ųjų pradžioje ryškiausiai tai atskleidė premjero G. Vagnoriaus pasisakymai TV laidoje, esą „Lietuvos rytas“ privatizavo valstybės turtą. Iš tai dienraštis reagavo redakciniu straipsniu: „Kurdami uždarą akcinę bendrovę rėmėmės tik įstatymu, priimtu ne kieno kito, o dabartinės Aukščiausiosios Tarybos. (...) Kai kas taikosi į „Respubliką“, kai kas taikosi į Eltą, o deputatas, kolūkinio kaimo atstovas J. Pangonis (...) pasirinko „Lietuvos rytą“, (...) prie jo netikėtai, bet taip pat draugingai pritapo Z. Vaišvila ir G. Vagnorius.“⁸² Netrukus, sovietinei armijai puolant žiniasklaidos objektus, šis konfliktas aprimo, bet naujų bruožų īgijo rudenį.

Nagrinėjant komunistinių organizacijų turto perskirstymą, žiniasklaidos atžvilgiu reikšminga tai, kas buvo nustatyta įstatymo „Dėl LKP (SSKP) ir buvusių komunistinių organizacijų turto paėmimo“⁸³ straipsniu, kuriuo Vyriausybei buvo ne tik pavesta perimti LKP (SSKP), LKP, komjaunimo organizacijos turtą: „Pripažinti negaliojančiais nuo jų sudarymo momento visus sandorius, pagal kuriuos TSKP (LKP), LKP, taip pat komjaunimo turtas buvo perduotas uždarosioms akcinėms bendrovėms, juridiniams arba fiziniams asmenims.“⁸⁴ Tai reiškė, kad galėjo būti anuliuoti sandoriai arba tiesiog sprendimai, susiję su komunistinėms organizacijoms priklausiusiu turtu, iki šio įstatymo priėmimo, kitaip tariant, Vyriausybė vėl būtų sprendusi dėl sprendimų, priimtų iki Nepriklausomybės paskelbimo. Pavyzdžiui, ši norma galėjo būti taikoma „Tiesos“ laikraščiui ir „Komjaunimo tiesos“ („Lietuvos rytas“) dienraščiui. Tuomet protestą išreiškė „Lietuvos rytas“, „Respublikos“, „Tiesos“, „Vakarinių naujienų“, „Valstiečių laikraščio“ redakcijų vadovai ir / arba savininkai: kaip ir 1991-ųjų sausį (kuomet daug periodinių spaudos leidinių redakcijų sovietinės armijos buvo išvaryta iš patalpų Spaudos rūmuose), gruodį išleido bendrą laikraščio „Laisva Lietuva“ Nr. 2. Dienraščiai įvardijo esą pagrindinį atsakingą už valdžios konfliktą su spauda asmenį Vyriausybės rūmuose – ministrą Aleksandrą Abišalą. Šią pavardę įvardijo AT švietimo, mokslo ir kultūros komisijos pirmininkas G. Ilgūnas, paklaustas, kas parengė spaudos pertvarkymo dokumentus.⁸⁵ Šių dienraščių leidėjai nurodė 5 punktų reikalavimus Vyriausybei, paskelbdami kreipimąsi pirmuose puslapiuose, reikalaudami nutraukti „demokratijos garanto – nevalstybinės spaudos puolimą“, atšaukti nutarimą dėl „Valstiečių laikraščio“ perdavimo ministerijai, atsisakyti neprieklausomų laikraščių nusavinimo, patraukti atsakomybėn pareigūnus, kurie atsisako teikti žurnalistams informaciją, ir pakvietė Vyriausybę derėtis.⁸⁶ Mat greta palyginti

⁸² Ar jie ką pavogė, ar iš jų pavogė? *Lietuvos rytas*, 1991-01-05.

⁸³ *Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl LKP (SSKP) ir buvusių komunistinių organizacijų turto paėmimo*. 1991 m. lapkričio 7 d., Nr. I-1976. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2251?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=9138118a-66a9-459f-8b98-6e3c721fb761>

⁸⁴ Min. šalt.: *Įstatymas Dėl LKP (SSKP) ir buvusių komunistinių organizacijų turto paėmimo*. 1991 m. lapkričio 7 d., Nr. I-1976.

⁸⁵ Puolimo prieš neprieklausomą spaudą iniciatorius – ministras be portfelio A. Abišala. *Lietuvos rytas*, 1991-12-12.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybei. *Lietuvos rytas*, 1991-11-30.

protekcionistinių iniciatyvų spaudos atžvilgiu, kuriomis G. Vagnoriaus Vyriausybė siekė formuoti politiskai palankią žiniasklaidos priemonių rinką, valdžios ir spaudos konfliktą gilino bandymai apriboti galimybes dienraščių žurnalistams gauti pageidaujamą informaciją apie sprendimus: 1992 m. pradžioje Vyriausybės kanceliarija suteikė teisę susipažinti su Vyriausybės posėdžių turiniu tik Eltos, „Lietuvos aide“ ir „Echo Litvy“ darbuotojams, tuo sukeldama kitos spaudos nepasitenkinimą. „Lietuvos rytas“, pranešdamas apie šias aplinkybes, pabrėžė, jog iš Vyriausybės spaudos biuro vadovo negavo atsakymo, kas tokį sprendimą priėmė.⁸⁷

Dėl minėto spaudos streiko „Lietuvos aide“ aprašyta aplinkybė, esą G. Vagnorius buvo pavedės Spaudos departamentui surinkti informaciją apie patiriamus žiniasklaidos nuostolius, bet „šis pavedimas kažkodėl buvo neįvykdytas“.⁸⁸ Tačiau tai – manipuliatyvus pranešimas: gruodžio 3 d. „Lietuvos rytų“ pirmame puslapyje išėjo straipsnis su antrašte „Lietuvos rytas“ – jau nacionalizuotas“ ir paaikino, kad tokią žinią gavo per susitikimą su Vyriausybės sekretoriumi Kęstučiu Čilinsku;⁸⁹ kiti tos dienos numero puslapiai buvo balti. Vyriausybė priėmė tris nutarimus dėl LKP priklausiusios spaudos, suteikdama „teisę redakcijų darbuotojams“ perimti *steigėjo teisę* redakcijų kolektyvams arba „pereiti savivaldybės žinion“⁹⁰ – tai buvo taikoma rajonų laikraščiams. Du minėtus nacionalinius laikraščius – „Tiesą“ ir „Valstiečių laikraštį“ buvo nutarta leisti įsigyti redakcijų kolektyvams, nors iš pradžių Vyriausybė buvo numačiusi „Tiesos“ redakcijai tokį pasirinkimą: „Perimti steigėjo teises“ arba „pasilikti LDDP žinijoje“.⁹¹ Kaip „Valstiečių laikraščiui“ leista tapti uždaraja akcine bendrove, aptarsiu kiek vėliau, nors minėtų dienraščių privatizavimo raida buvo baigta 1992 m., kai redakcijos pasirinko siūlytą sprendimą steigti bendroves. O „Echo Litvy“ ir „Kurier Wileński“ dienraščiai buvo priskirti Valstybiniam leidybos centrui (jų reorganizavimą Vyriausybė pradėjo 1995 m.).

Vadovaujantis minėtu aktu dėl komunistinio turto paėmimo, priimtas sprendimas ir dėl buvusių LKP (SSKP), LKP, kitų komunistinių organizacijų spaudos organų („Politikos“ (buvusio „Komunisto“), „Pasaulio“, „Jaunimo gretų“, „Moters“, „Šluotos“, „Švyturio“, „Genio“ ir „Žvaigždutės“ žurnalų), suteikiant teisę „redakcijoms, visuotiniam jų darbuotojų susirinkimui nutarus, pasirinkti vieną tolesnės veiklos

⁸⁷ Valstybės leidiniams – privilegijos, nepriklausomai spaudai – informacijos blokada. *Lietuvos rytas*, 1992-01-08.

⁸⁸ Nemeluok, redaktoriau, nemeluok. Interviu su patarėju Aleknu Bočiarovu. *Lietuvos aidas*, 1992-03-06.

⁸⁹ *Lietuvos rytas*, 1992-12-03.

⁹⁰ *Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl buvusių LKP (SSKP), LKP spaudos organų (miestų bei rajonų laikraščių)*. 1991 m. gruodžio 6 d., Nr. 534. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6095?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=010d7bb7-2a0d-42cb-8216-cc53019954b0>

⁹¹ Min. šalt.: *Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl laikraščio „Tiesa“ ir leidinio „Valstiečių laikraštis“*. 1991 m. gruodžio 3 d., Nr. 520. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6081?positionInSearchResults=26&searchModelUUID=9138118a-66a9-459f-8b98-6e3c721fb761>

formų“ – perimti steigėjo ir leidėjo teises redakcijų kolektyvams ir buvusių turtą padalijant į akcijas, „kurios paskirstomos nuolatiniam darbuotojams lygiomis dalimis“, arba tapti Vilniaus miesto savivaldybės nuosavybe.⁹² Bandymai perduoti žiniasklaidą ar jos dalį miesto savivaldai susijęs su tuo, jog 1990 m. savivaldos rinkimus buvo laimėjusi Sajūdžio dauguma ir buvo klaudingai įsivaizduojama valstybės institucijų bei savivaldybių informacijos teisė. Tačiau ši sąlyga rodo ir kitą neišspręstą problemą: ką Vyriausybė galėjo vertinti to laikotarpio redakcijoje kaip „kolektyvus“ ir kaip „nuolatinius darbuotojus“, jeigu ji jokiuose kituose teisės aktuose, išskyrus paminėtus atvejus, veik nebuvo apibrėžusi „steigėjo“, „leidėjo“, „įmonės“ sąvoką juridinio asmens aspektu. Taigi taip suformuluota teise dėl akcijų įgijimo Vyriausybė perspektyvoje beveik visose redakcijose lémė konfliktus tarp darbuotojų ir pretendavusių tapti savininkais redakcijų vadovų. Antai nors Vyriausybė kai kuriuose nutarimuose suformuluodavo pavedimą inventorizuoti žiniasklaidai priklausantį kilnojamajį ir nekilnojamajį turtą, nenustatydavo sąlygų, kaip tai padaryti ir kaip atsiskaityti. Komisija LKP (SSKP) turto klausimams⁹³ 1992 m. sausį priėmė nutarimą, kad ministerijos, miestų ir rajonų valdybos, paimdamos šį turtą „policijos apsaugos ar išieškant“, esą turinčios vadovautis aukščiau minėtais nutarimais, susijusiais su buvusia komunistine spauda – Nr. 520, 534, 552.⁹⁴

Netrukus, 1992 m., Vyriausybė apibrėžė sąlygas ir „Lietuvos rytui“, pavesdama „leidinio redakcijai inventorizuoti leidinio turtą ir nustatyti LKP (SSKP), VLKJS⁹⁵, LLKJS, Jaunimo forumo turto dydį“⁹⁶ Jaunimo forumas – tai komjaunimo įsteigta organizacija, investavusi lėšas, be kita ko, į medijų verslą. Minėtu potvarkiu nurodyta „padalyti buvusių komunistinių organizacijų turto dalį, priklausančią valstybei, į akcijas po 100 rublių vertės, kurias gali įsigyti leidinio „Lietuvos rytas“ darbuotojai“. Premjeras G. Vagnorius taip pat nustatė, jog įmokos už akcijas turi būti perveidamos į Nepriklausomos spaudos rémimo fondą, bet kartu potvarkyje buvo suformuluota sąlyga: „Jeigu nuolatiniai „Lietuvos ryto“ darbuotojai visų akcijų neišpirktų, turto (akcijų) likutis turi būti perduotas Vilniaus miesto savivaldybei.“

⁹² Nutarimas dėl buvusių LKP (SSKP), LKP ir kitų komunistinių organizacijų spaudos organų (žurnalų). 1991 m. gruodžio 13 d., Nr. 552. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6113?positionInSearchResults=5&searchModelUUID=010d7bb7-2a0d-42cb-8216-cc53019954b0>

⁹³ Vyriausybės potvarkis. 1991-08-29, Nr. 589p. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.4940?positionInSearchResults=7&searchModelUUID=010d7bb7-2a0d-42cb-8216-cc53019954b0>

⁹⁴ Lietuvos Respublikos vyriausybės 1991 m. rugpjūčio 29 d. potvarkiu Nr. 589p sudarytos komisijos LKP (SSKP) turto klausimams nutarimas. 1992-01-31, Nr. 2. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/1fcf1530597c11e5a9129f08109b20ec?positionInSearchResults=3&searchModelUUID=010d7bb7-2a0d-42cb-8216-cc53019954b0>

⁹⁵ Visasajunginė Lenino komunistinė jaunimo sąjunga.

⁹⁶ Vyriausybės potvarkis. 1992 m. kovo 31 d., Nr. 335p. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.7149?positionInSearchResults=27&searchModelUUID=010d7bb7-2a0d-42cb-8216-cc53019954b0>

Tuo metu vienu konfliktiškiausiu virto „Valstiečių laikraščio“ valdymas. Vyriausybė 1991 m. rugpjūtį „Valstiečių laikraštį“ buvo nutarusi perduoti Žemės ūkio ministerijai ir nustatė dvi salygas: kad ministras skirtų vyriausiajį redaktorių; kad ministerija pateiktų siūlymus dėl laikraščio reorganizavimo į „uždarąjį akcinę bendrovę, kurios dalininkai būtų valstybė (Žemės ūkio ministerija), Žemdirbių sąjūdis, Lietuvos valstiečių, ūkininkų ir kitos sąjungos“⁹⁷ Tokia formuluotė rodė, jog šiai žiniasklaidos priemonei G. Vagnoriaus Vyriausybė norėjo išlaikyti įtaką, padalindama atsakomybę ir išlaikymą tarp kelių savininkų. Nutarime Vyriausybė argumentavo pertvarkos poreikį „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. rugpjūčio 22 d. nutarimu Nr. I-1692 „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl LKP (SSKP) turto paėmimo“ įgyvendinimo“ (dar 1991 m. rugpjūtį buvo priimtas vienas trumpiausiu įstatymu, kuriame buvo pasakyta: „LKP (SSKP), nelegaliai veikiančios Lietuvos Respublikos teritorijoje, valdomas turtas neatlygintinai paimamas Lietuvos Respublikos nuosavybėn“⁹⁸). Tačiau tai lémė konfliktus, kadangi vieni Vyriausybės sprendimai buvo keičiami kitais neturint žiniasklaidos atžvilgiu atitinkamo aiškaus teisinio reglamentavimo; privatizavimo teisę 1992 m. sausį protokoliškai nutarė išaiškinti Centrinė privatizavimo komisija, kaip „vykdant Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. spalio 9 d. nutarimą nr. i-647 dėl Lietuvos Respublikos spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymo 7 straipsnio taikymo“ bus įgyvendinami vyriausybės priimti nutarimai“⁹⁹ Glaustai tariant, Komisija apibrėžė, jog šių leidinių redakcijų turtą, paverstą akcijomis, galėtų įsigyti darbuotojai.¹⁰⁰ Bet politiniai sprendimai trikdė periodikos leidybą: 1992 m. vasario 18 d. dar neįregistruotos UAB „Valstiečių laikraštis“ bendrovės valdybos pirmininko Vytauto Knašio (anksčiau – žemės ūkio ministro) nurodymu buvo sustabdytas „Valstiečių laikraščio“ numeris, kadangi jame turėjo būti aprašytos aplinkybės, kaip redakciją aplankę esą naujos bendrovės nariai informavo apie vyriausiojo redaktoriaus pakeitimą. Sustabdytą straipsnį paskelbė „Lietuvos rytas“, kur pasakoja: „Laikraščio žmonės tų pranešimų klausési nustérę, klausinédami – kaip be jų žinios galėjo susikurti kažkokia bendrovė; kodėl negauna atsakymo į redakcijos darbuotojų pareiškimą (...). Mūsų laikraštį norima politiškai išprievertauti.“¹⁰¹ Publikacijoje sarkastiškai svarstoma, kad į redakciją bus įkelti

⁹⁷ Vyriausybės nutarimas Dėl leidinio „Valstiečių laikraštis“. 1991 m. rugpjūčio 27 d., Nr. 363, Ministras Pirmininkas G. Vagnorius. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.4202?positionInSearchResults=2&searchModelUUID=010d7bb7-2a0d-42cb-8216-cc53019954b0>

⁹⁸ Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl LKP (SSKP) turto paėmimo. 1991 m. rugpjūčio 22 d., Nr. I-1691. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2800?positionInSearchResults=6&searchModelUUID=010d7bb7-2a0d-42cb-8216-cc53019954b0>

⁹⁹ 1991 m. gruodžio 3 d. Nr. 520 „Dėl laikraščio „Tiesa“ ir leidinio „Valstiečių laikraštis“, 1991 m. gruodžio 6 d. Nr. 534 „Dėl buvusių LKP (SSKP), LKP spaudos organų (miestų bei rajonų laikraščių)“ ir 1991 m. gruodžio 13 d. Nr. 552 „Dėl buvusių LKP (SSKP), LKP ir kitų komunistinių organizacijų spaudos organų (žurnalų).

¹⁰⁰ Centrinės privatizavimo komisijos posėdžio protokolas. 1992 m. sausio 31 d., Nr. 28. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.10120?jfwid=x2b4ntbco>

¹⁰¹ Ministrai šurmuoja „Valstiečių laikraštį“. *Lietuvos rytas*, 1992-02-19.

„V. Landsbergio palaimintos tautiškų žurnalistų draugijos nariai“, taip pat teigama, jog tokiais metodais pažeidžiamas Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas, o laikraščio byla bus nagrinėjama teisme. Bet iš tikrujų laikraštis liko regis-truotas kaip uždaroji akcinė bendrovė jau vasario 20 d. Vykdyma privatizavimą, Vyriausybė priėmė nutarimą „išteigtį specialius periodinius leidinius: *Respublikinę informacinių privatizavimo biuletenį* ir *miestų (rajonų) savivaldybių informacinius privatizavimo biuletenius*“.¹⁰² Jie buvo skirti skelbti apie objektų privatizavimo sąlygas, be to, Vyriausybė nustatė, kad biuletenių leidėjai turi jais aprūpinti Aukščiausiąją Tarybą (3 egz.), Vyriausybę (3 egz.), generalinį prokurorą (1 egz.), Centrinę privatizavimo komisiją (10 egz.), ministerijas ir departamentus, kurių reguliavimo sferai priskirti objektais yra įtraukti į privatizavimo programas (po 1 egz.), miestų (rajonų) privatizavimo komisijas (po 1 egz.). Toks specializavimas veikiau rodo papildomų išteklių poreikį, kadangi tereikia priminti, kad buvo leidžiamas tėtinis leidinys teisės aktams, valdžių pranešimams skelbti – „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios“.

Tuo laikotarpiu atsirado valdžios iniciatyvų steigti spaudą iš dalies valstybės biudžeto lėšomis; vienas pirmų bandymų numatant periodinio leidinio turtą padalinti į akcijas buvo žurnalo „Lietuva / Lithuania“ atvejis: 1992 m. buvo paskelbta apie naują žurnalą, leistiną keliomis – anglų, lenkų, vokiečių, rusų kalbomis, kurio 50 proc. akcijų turėjo priklausyti valstybei, o kita pusė – 5 asmenims: Laurui Bieliniui (redaktoriui), Pranui Damijonaičiui (buvusiam Spaudos departamento direktoriui), Egidijui Meilūnui, Romualdui Ozolui (politikui), Antanui Rybeliui.¹⁰³ Ir nors „Lietuvos aidas“ skelbė, jog pirmiems dviem numeriams išleisti Vyriausybė skyrė 250 tūkst. rublių, iš tikrujų nutarime įrašyta 260 tūkst. rub.¹⁰⁴ Kadangi leidinio idėja buvo formuoti Lietuvos įvaizdį užsienyje, jo finansavimą valstybės biudžeto lėšomis būtų galima vertinti kaip pagrįstą, tačiau jo leidybos modelis nebuvo aprašytas.

O regioninės spaudos pertvarkymas yra visiškai atskirų istorijų tema, kai taip pat neišvengta konfliktų dėl kitusio pavaldumo ir savivaldybių administracijos sprendimų: iki 1991 m. pabaigos regionų ir vietinių leidinių finansavimas iš dalies vyko per dvi valstybės finansuojamas įstaigas – Spaudos departamento ir susivienijimą „Periodika“, kuriam priklausė rajonų spauda. Pertvarkant medijų sistemą 1990 m. Vyriausybė nutarė „priskirti aukštesniosios pakopos savivaldybių vietiniam ūkiui įmones, įstaigas ir organizacijas, esančias atitinkamų ministerijų, departamentų ir kitų valstybinių tarnybų reguliavimo sferoje (...) – Spaudos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės – laikraščių ir žurnalų susivienijimo „Periodika“ miestų ir rajonų

¹⁰² Nutarimas dėl respublikinio ir miestų (rajonų) savivaldybių informacinių privatizavimo biuletenių leidimo tvarkos. 1991 m. balandžio 19 d., Nr. 149. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.3989?jfwid>

¹⁰³ Pristatyta žurnalas „Lietuva“. *Lietuvos aidas*, 1992-01-17.

¹⁰⁴ 1991 m. gruodžio 30 d., Nr. 1066p. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6295?positionInSearchResults=3&searchModelUUID=010d7bb7-2a0d-42cb-8216-cc53019954b0>

laikraščių redakcijas; „Raidės“, „Ryto“, „Titnago“, „Varsos“, „Žemaičio“, „Olimpijos“, Alytaus, Utenos, Marijampolės, Kaišiadorių, Kretingos spaustuvės ir jų skyrius“, o 1991 m. šį nutarimą pakoregavo: „Spaudos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės – laikraščių ir žurnalų susivienijimo „Periodika“ miestų ir rajonų laikraščių redakcijas (išskyruis Vilniaus ir Šalčininkų rajonų laikraščių redakcijas); „Raidės“, „Ryto“, „Titnago“, „Varsos“, „Žemaičio“, „Olimpijos“, Alytaus, Utenos, Marijampolės, Kaišiadorių, Kretingos spaustuvės ir jų skyrius (išskyruis Alytaus rajono spaustuvės Šalčininkų skyrių)“. Buvusių komunistinių organizacijų nuosavybę – Vilniaus rajono laikraštį „Draugystė“, Šalčininkų rajono laikraštį „Lenino priesakai“ ir Šalčininkų spaustuvės steigėjo teises Vyriausybė irgi laikinai perdavė Spaudos departamentui, kurį buvo numatyta likviduoti jau 1992 m. sausį.

Taigi minimus konfliktus iš dalies galima vertinti kaip valdžių sieki pakeisti būvusios komunistinės žiniasklaidos statusą, kitaip tariant, bandyti naujai pritaikyti teisės aktus, kai laikraščiai įgijo salyginį nepriklausomumą nuo būvusių politinių organizacijų.

Nekilnojamasis turtas ir finansinė parama

Privatizavimas aprėpė ne tik intelektualųjį, nematerialųjį turą, kuris tuo metu teisės aktuose nebuko išsamiau aptartas, bet pirmiausia nekilnojamąjį, kadangi leidinių savininkams atsivėrė galimybė ji įsigyti, o Vyriausybė gavo epochinę teisę spręsti dėl didelės imties būvusio valstybinio ir komunistinio (partinio) turto įsigijimo.

AT Prezidiumas buvo nutaręs „įgalioti „Lietuvos aido“ vyriausiajį redaktorių S. Stomą vesti derybas ir parengti sutarties projektą su Prancūzijos bendrove „Soo-presse“ dėl bendros įmonės „Naujoji bendrovė „Lietuvos aidas““ steigimo¹⁰⁵ nors nebuko pateikta ataskaita, kuria remiantis būtų pagristas minimas pasirinkimas steigti įmonę būtent su Prancūzijos verslo kapitalu. Šis pasirinkimas liko neigyvendintas. Galiausiai 1992 m. oficiozinį „Lietuvos aido“ dienraštį Vyriausybė nutarė privatizuoti vadovaudamasi AT Prezidiumo protokoliniu nutarimu ir esą „siekdama sudaryti geresnes galimybes plėtoti nevalstybinę spaudą“: ji leido redakcijai perimti steigėjo ir leidėjo teises – ir būtent šiame dokumente pirmą kartą galima matyti įvedant šias dvi specialias sąvokas, kad būtų atskirta nuo redakcijos sampratos ar abstraktaus žiniasklaidos priemonės apibūdinimo pagal formatą – laikraščio, žurnalo, leidinio. „Lietuvos aido“ turą padalino į 100 rublių nominalios vertės akcijas, irgi leidžiant jas įsigyti redakcijos darbuotojams. Taip pat minimu nutarimu „Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo nustatyta tvarka“

¹⁰⁵ AT Prezidiumo nutarimas Dėl bendros įmonės „Naujoji bendrovė „Lietuvos aidas““. 1991 m. gruodžio 2 d., Nr. I-2060. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2336?positionIn-SearchResults=0&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f5b1434e>

darbuotojams sudarė galimybę įsigyti 30 proc. pastato vertės akcijų.¹⁰⁶ Vyriausybė veik mėnesiu anksčiau „Lietuvos aidui“ neatlygintinai buvo priskyrusi pastatą Vilniuje, Maironio g. 1¹⁰⁷ (iki 1990 m. šiame pastate veikė LKP CK leidykla, virtusi valstybės įmone „Spauda“ ir „Tiesos“ dienraščio redakcija, o sprendimo priėmimo metu – žurnalą „Moteris“ ir „Politika“ redakcijomis, kurioms Vyriausybė nurodė išsikraustytį Spaudos rūmus Vilniuje, Laisvės pr. 60, įpareigodama „Spaudą“ išnuomoti patalpas). Namą Maironio g. 1 Vyriausybė leido privatizuoti patalpas padalindama „Lietuvos aidui“ ir ten įsikūrusiam žurnalui „Švyturys“.¹⁰⁸ Tačiau sudėtinga objektyviais kriterijais paaiškinti premjero naujai įsteigtų leidinių, kurių tiražas palaipsniui menko, „globą“: antai valstybinė įmonė „Spauda“ potvarkiu buvo įpareigota „iki 1992 m. sausio 15 d. sudaryti patalpų nuomas sutartis su laikraščio „Amžius“ redakcija, laikantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. spalio 26 d. potvarkio Nr. 779p 2 punkte nustatytu reikalavimų“.¹⁰⁹ Kaip iprasta, irgi neminimas leidėjas (UAB „Amžius“), bet esmė ta, kad „nustatyti reikalavimai“ neaprēpia nuomas tarifo, tik vienintelę sąlygą: „Kad vienai organizacijai galima išnuomoti ne daugiau kaip vieną pastato aukštą.“¹¹⁰ Šiuo potvarkiu, beje, buvo „leista“ minėtai valstybės įmonei sudaryti patalpų nuomas sutartis su Valstybiniu leidybos centru ir jo leidžiamu laikraščiu „Echo Litvy“, „Kurjer Wileński“, „Vilnia“, „Vakarinės naujienos“, „Lietuvos rytas“, „Tiesa“ ir „Valstiečių laikraštis“ redakcijomis – kitaip tariant, neįpareigojo. Néra paprasta susigaudytį, kodėl kai kurias patalpas priskirti regionuose žiniasklaidos redakcijoms taip pat nutardavo Vyriausybė, kaip antai Kaišiadorių rajono laikraščio „Kaišiadorių aidai“ redakcijai¹¹¹,

¹⁰⁶ Vyriausybės 1992 m. gegužės 5 d. nutarimas Nr. 322 Dėl darbuotojų pirmenybės įsigyti privatizuojamų įmonių akcijų įgyvendinimo tvarkos. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6634?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f5b1434e>

¹⁰⁷ Siekiant sudaryti „Lietuvos aidu“ redakcijai geresnes darbo sąlygas ir įgyvendinant Lietuvos Respublikos įstatymą „Dėl LKP (SSKP) ir buvusių komunistinių organizacijų turto paėmimo“, pavesti valstybinei įmonei „Spauda“ perduoti neatlygintinai šiai redakcijai pastatą Vilniuje, Maironio g. 1. (...). Vyriausybės potvarkis, 1992 m. gegužės 8 d., Nr. 455p. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.7266?positionInSearchResults=5&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f5b1434e>

¹⁰⁸ Vyriausybės nutarimas Dėl valstybės laikraščio „Lietuvos aidas“. 1992 m. birželio 2 d., Nr. 415. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6727?positionInSearchResults=14&&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f5b1434e>; Vyriausybės nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1992 m. birželio 2 d. nutarimo Nr. 415 dalinio pakeitimo ir papildymo. 1992 m. birželio 23 d., Nr. 482. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6794?-positionInSearchResults=7&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f5b1434e>

¹⁰⁹ Potvarkis. 1992 m. sausio 8 d., Nr. 10p. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6830?positionInSearchResults=12&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f5b1434e>

¹¹⁰ Potvarkis. 1991 m. spalio 26 d., Nr. 779p. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5130?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f5b1434e>

¹¹¹ Savivaldybių įstaigų ir organizacijų pasiūlymai dėl buvusių TSKP Lietuvos organizacijos pastatų (patalpų) ir juose esančių materialinių vertybų perdavimo į miesto ir rajonų valdybų, įstaigų ir organizacijų balansą. Ministro Pirmininko pavaduotojas Z. Vaišvila. Potvarkis. 1991 m. lapkričio 9 d.,

o Šalčininkuose buvo skirta Spaudos departamento „iš 1991 metų Lietuvos valstybės biudžeto nepaskirstytų lėšų“ 350 tūkst. rublių redakciją patalpų statybai.¹¹²

Parama periodikai leisti turėjo aprėpti leidinių parengimą (vadinasi, atlyginimus ir honorarus) bei išleidimą. Tačiau skiriant lėšas šios pozicijos nebūdavo atskiriamos. Iki leidinių privatizavimo darbo apmokėjimo tvarka dar buvo palyginti aiški, 1991 m. ji kurį laiką veikė remiantis Vyriausybės nutarimu: „1. Vidutinio darbo užmokesčio apskaičiavimo tvarka (toliau – Tvarka) apskaičiuojamas darbuotojo, dirbančio pagal darbo sutartį (taip pat ir antraeliame darbe), vidutinis darbo užmokestis, išmokant laikino nedarbingumo, nėštumo ir gimdymo, išeitinę, bedarbio pašalpas, apmokant už kasmetines atostogas*, už darbą einant valstybines pareigas ir kitais Lietuvos Respublikos įstatymu nustatytais atvejais. 2. I vidutinį darbo užmokestį įskaičiuojamos šios darbo užmokesčio rūšys ir kompensacijos: (...) 2.8. literatūrinis (kūrybinis) honoraras laikraščių, žurnalų, telegramų ir spaudos agentūrų, leidyklų, televizijos, radijo ir kitų organizacijų etatiniams literatūriniams (kūrybiniams) darbuotojams, kai jis mokamas iš išvardytų organizacijų literatūrinio (kūrybinio) honoraro fondo.“¹¹³ Tačiau tai – nebe įstatyminio teisės akto normos. Ir atkreipkime dėmesį: svarbūs turto nuosavybę ir žiniasklaidos leidybos perspektyvą lemiantys sprendimai būdavo priimami skirtingo teisinio lygmens aktais: vieniems sprendimams skirti nutarimai, kitais atvejais – potvarkiai (įprastai teisės aktų sistemoje būdingi vienasmenės institucijos vadovams). Nemažai šių teisės aktų parengti be pavadinimų arba, suteikus vienos reikšmės pavadinimą, turinyje yra papildomas, tiesiogiai su pavadinime parašyta paskirtimi nesusijęs sprendimas.

Suprantama, kad aiškiausias lėšų periodinei leidybai skyrimo kriterijus buvo leidinio statusas: valstybės institucijų įsteigta žiniasklaidos priemonė turėjo būti iš karto aprūpinama būtinaisiais ištekliais. Kitais atvejais aiškių kriterijų nerasisme: sprendimai galėdavo būti priimami politikams tarpininkaujant arba įvertinant politinį leidinio vaidmenį. Žemiau pateikiama, kokioms dar žiniasklaidos priemonėms buvo skirta parama. Ši analizė aprėpia duomenis apie tiesioginį lėšų skyrimą, o ne kompensaciją už galimai patiriamus nuostolius dėl paslaugų kainos indeksavimo (kaip antai valstybinei spaudos platinimo įmonei „Lietuvos spauda“ 1991 m. pabaigoje buvo nuspresta skirti 2 250 tūkst. rublių atsiskaityti su periodiniais leidiniais

Nr.840p. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5191?positionInSearchResults=10&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f5b1434e>

¹¹² Potvarkis. 1991 m. gegužės 21 d., Nr. 322p. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.4675?positionInSearchResults=8&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f5b1434e>

¹¹³ Nutarimas dėl įmonių darbuotojų darbo apmokėjimo organizavimo pavyzdinių principų ir vidutinio darbo užmokesčio apskaičiavimo tvarkos. 1991 m. balandžio 15 d., Nr. 142. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.3982?positionInSearchResults=15&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f5b1434e>

„Respublika“, „Tiesa“, „Vakarinės naujienos“, „Lietuvos rytas“, „Valstiečių laikraštis“ už spaudos pristatymą¹¹⁴).

Tuo laikotarpiu finansinės paramos skyrimo būdas buvo dvejopas – lėšas skriant tiesiogiai pasirinktai žiniasklaidos priemonei arba tarpininkaujant be speciaлиos paskirties teisės akto Vyriausybės įkurtam jau minėtam Nepriklausomos spaudos rėmimo fondui. Fondą Vyriausybė – kaip galima spręsti iš šalutinių dokumentų – neva įsteigė 1991 m., kadangi apie jį užsimenama Vyriausybės nutarime „Dėl laikraščio „Tiesa“ ir leidinio „Valstiečių laikraštis“, sprendžiant šių priemonių statuso pakeitimą“, kur tik paskutiniame punkte parašyta: „5. Pavesti Finansų ministerijai atidaryti nepriklausomos spaudos rėmimo fondo sąskaitą ir pervesti iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės rezervo į tą fondą 3 milijonų rublių vienkartinę pašalpą.“¹¹⁵ Kadangi pastaruoju aktu siūloma Lietuvos žurnalistų sajungai „parengti ir pateikti Lietuvos Respublikos Vyriausybei nurodyto fondo naudojimo tvarką“, nėra aišku, koks teisinis ryšys yra tarp fondo ir Vyriausybės. Mat vėlesniame žemesnio lygmens dokumente jau yra nuoroda tik į šį dokumentą, suformuojant šešių asmenų fondo tarybą: potvarkyje, irgi neturinčiame pavadinimo, tiesiog nurodytos V. Aleknos, S. Balčiūno, E. Ganusausko, R. Grigo, G. Iešmanto, M. Kontrimaitės pavardės ir nustatytas principas: „Iš nurodytojo fondo lėšas skiria nevalstybinei spaudai remti Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas fondo tarybos teikimu.“¹¹⁶ Pastaroji nuoroda – kaip ir susijusių minėtų potvarkių atvejais – įrodo, kad fondo „iteisinimas“ tebuvo formalus, skubotai parengtas, nes, neapibrėžus fondo veiklos ir išvados teikimo Vyriausybei sėlygų, spręsti palikta tik premjerui. Tiesa, papildomai išleistas dar vienas glauastas potvarkis: „Nustatyti, kad iš nurodytojo fondo lėšas skiria nevalstybinei spaudai remti fondo taryba.“¹¹⁷ Tai nesuteikia daugiau aiškumo – įsitikinsime nagrinėdami duomenis sudarytoje lentelėje. Vis dėlto galime pastebėti tam tikrą teisinį prieštaravimą, kurio neištaisė ir vėlesnių vyriausybių kanceliarijos: pirma, nesant suformuluotų fondo nuostatų ir suteikus premjerams tik tam tikrą juridinę priedangą pagrįsti sprendimus dėl lėšų, nors iš tikrujų argumentuotas pagrindimas nebuvo įrašomas, valstybės lėšų skirstymą galima vadinti dalijimu; antra, jau 1993 m. Vyriausybė, remdamasi minėtu nutarimu Nr. 520 „Dėl laikraščio „Tiesa“ ir leidinio „Valstiečių laikraštis“, kuriuo neva fondas 1992 m. buvo įsteigtas (!), nutarimu „Dėl nepriklausomos spaudos rėmimo fondo pertvarkymo“ tą fondą pervadina į „visuomeninį nepriklausomos periodinės spaudos rėmimo fondą „Žurnalistika“, bet vadinti visuomeniniu šio subjekto dar nėra jokio pagrindo; trečia, 1994 m. Vyriausybė, jau pavadindama subjektą

¹¹⁴ Potvarkis. 1991 m. gruodžio 23 d., Nr. 1043p. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6273?positionInSearchResults=3&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f-5b1434e>

¹¹⁵ Min. Nutarimas. 1991 m. gruodžio 3 d., Nr. 520.

¹¹⁶ Min. Potvarkis, 1992 m. kovo 31 d., Nr. 336p.

¹¹⁷ Potvarkis. 1992 m. rugsėjo 16 d., Nr. 910p. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.9830?positionInSearchResults=9&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f-5b1434e>

„Lietuvos žurnalistų sajungos Nepriklausomos spaudos rėmimo fondu“¹¹⁸, jam per vedė 100 tūkst. litų „kultūrinio švietėjiško pobūdžio spaudinių leidybai paremti“. Nors nuo 1992 m. gruodžio veikė ir Lietuvos žurnalistų draugija. Tačiau tai jau kito IP etapo problemų klausimas.

Grįžime šiuokart prie apibrėžto laikotarpio. Kadangi periodinės spaudos parama truko neturint vienodo teisinio reglamentavimo, galime įsitikinti prieštaringumu ne tik nurodant lėšų šaltinį, bet ir skyrimo motyvą, ir teisės akto statusą. Antai 1992 m. Vyriausybė nutarimu „Nepriklausomos spaudos rėmimo fondui skyrė dar 10 000 tūkst. rublių nepriklausomos spaudos leidiniams paremti“,¹¹⁹ bet, kaip matome lentelėje, buvo skiriama lėšų ir tiesiogiai „iš biudžeto“, „iš rezervo fondo“¹²⁰ ar tiesiog „dotacija“, pan. Skliaustuose esantis daugtauskis reiškia, kad tuo pačiu teisės aktu įrašyti sprendimai, nesusiję su žiniasklaidos priemonių rėmimu.

1 lentelė

Lėšų skyrimo žiniasklaidos priemonėms sprendimų sąvadas (sudaryta autoriaus)

Lėšų iš biudžeto paskirtis 1991–1992 m.	Nutarimas* / potvarkis**
Skirti iš Lietuvos valstybės biudžeto Lietuvos vyskupų konferencijos bažnytinės informacijos tarybai 900 tūkst. rublių katalikiškų organizacijų leidiniams „Dienovidis“ ir „XXI amžius“ finansuoti.	**1991 m. gruodžio 20 d. Nr. 1037p
(...) Leidyklai prie Lietuvos vyskupų konferencijos – „Katalikų pasaulis“ – 2500 tūkst. rublių „Katalikų pasaulio“ ir „Naujojo židinio“ žurnalams ir knygoms leisti; (...).	**1991 m. gruodžio 5 d. Nr. 953p
Skirti iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės rezervo fondo: Kultūros ir švietimo ministerijai – 350 tūkst. rublių pedagoginės spaudos leidiniams finansuoti ¹²¹ (...).	**1991 m. liepos 3 d. Nr. 416p
(...) žurnalo „Karys“ redakcijai – 50 tūkst. rublių šio žurnalo leidimo išlaidoms padengti.	**1991 m. gegužės 30 d. Nr. 348p
Skirti iš Lietuvos valstybės biudžeto (...) laikraščiui „Gimtinė“ 20 tūkst. rublių vienkartinę dotaciją.	**1991 m. gruodžio 17 d. Nr. 1005p

¹¹⁸ Jis buvo vadinamas nepriklausomos spaudos rėmimo fondu „Žurnalistika“.

¹¹⁹ 1992 m. birželio 16 d., Nr. 464. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6776?positionInSearchResults=5&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f5b1434e>

¹²⁰ „14 straipsnis. Lietuvos Respublikos Vyriausybės rezervo fondas, kurio dydis nustatomas tvirtinant valstybės biudžetą. Jo lėšos Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais skirtomos apmokėti išlaidoms, kurių negalima numatyti tvirtinant biudžetą (išskyrus išlaidas valdymo aparatui išlaikyti)“. *Lietuvos Respublikos biudžetinės sandaros įstatymas*, 1990 m. liepos 30 d., Nr. I-430. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.712BBBFA3D41>

¹²¹ Kultūros ir švietimo ministerijai Vyriausybės nutarimu 1990 m. lapkričio 30 d. Nr. 362, patvirtinus jos nuostatus, buvo priskirta leisti žurnalus „Kultūros barai“, „Tautinė mokykla“, „Gimtasis žodis“, „Gimtoji kalba“, „Liaudies kultūra“, „Tėvynės šviesa“, „Atspindžiai“.

Skirti iš Lietuvos valstybės biudžeto: (...) Laikraščiu „Gimtini“ 20 tūkst. rublių leidybos išlaidoms padengti; buv. Spaudos departamentui 1160 tūkst. rublių laikraščio „Echo Litvy“ (530 tūkst. rublių) ir žurnalo „Lietuva“ (260 tūkst. rublių) leidybos išlaidoms padengti.	**1991 m. gruodžio 30 d. Nr.1066p
Skirti iš Lietuvos valstybes biudžeto: (...) laikraščiu „Tėviškės gamta“ – 50 tūkst. rublių leidybos išlaidoms padengti.	**1991 m. gruodžio 30 d. Nr. 1068p
Skirti iš Lietuvos valstybės biudžeto: (...) likviduojamam Spaudos departamentui, kuriam Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1991 m. spalio 26 d. potvarkiu Nr. 780p pavedė laikinai vykdyti jo reguliavimo sferoje buvusių valstybinių įmonių steigėjo funkcijas, – 99 tūkst. rublių „Vilnios“ ir „Šalčios“ laikraščių redakcijoms poligrafinėms ir kitoms išlaidoms finansuoti.	**1991 m. lapkričio 20 d. Nr. 879p
Skirti iš Lietuvos valstybės biudžeto: Lietuvos šaulių sąjungos centro valdybai – 100 tūkst. rublių uniformų siuvimo bei laikraščio „Trimitas“ leidimo išlaidoms padengti ir 100 tūkst. rublių vienkartinę pašalpą (...).	**1991 m. rugsėjo 27 d. Nr. 669p
Skirti iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės rezervo fondo: laikraščio „Kaunaskij vestnik“ redakcijai 30 tūkst. rublių šio laikraščio leidimo išlaidoms padengti; (...).	**1991 m. birželio 5 d. Nr. 367p
Skirti iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės rezervo fondo (...) Kauno miesto Tarybos laikraščiu „Kauno laikas“ 110 tūkst. rublių laikraščio leidybinei veiklai finansuoti.	**1991 m. gegužės 21 d. Nr. 322p
Skirti iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės rezervo fondo: (...) Lietuvos Sajūdžio Kauno tarybai – 4,1 tūkst. rublių laikraščio leidybos reikmėms finansuoti.	** 1991 m. balandžio 8 d. Nr. 202p
(...) žurnalo „Švyturys“ redakcijai – 300 tūkst. rublių leidybos išlaidoms padengti.	**1991 m. lapkričio 20 d. Nr. 877p
Skirti iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės rezervo fondo Leidybos centru 370 tūkst. rublių laikraščio „Kurier Wileński“ leidybos išlaidoms padengti.	** 1992 m. sausio 10 d. Nr. 22p
Pritarti Nepriklausomos spaudos rėmimo fondo tarybos patiekiiams pasiūlymams ir skirti iš nurodytojo fondo paramą šiemis leidiniams: „Naujajam dienovidžiui“ – 300 tūkst. rublių, „Caritas“ – 300 tūkst. rublių, „Biržų žinioms“ – 20 tūkst. rublių, „Trimitui“ – 100 tūkst. rublių, „Ūkininkui“ – 75 tūkst. rublių, „Mūsų gamtai“ – 100 tūkst. rublių, „Mokslui ir gyvenimui“ – 200 tūkst. rublių ir „Švyturiui“ – 600 tūkst. rublių. 2. Skirti iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės rezervo fondo laikraščio „Mokslo Lietuva“ redakcijai 350 tūkst. rublių šio laikraščio leidybos išlaidoms iš dalies padengti.	*1992 m. balandžio 24 d. Nr. 289

Skirti iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės rezervo fondo valstybės laikraščio „Lietuvos aidas“ redakcijai 300 tūkst. rublių leidybos išlaidoms iš dalies padengti.	*1992 m. gegužės 8 d. Nr. 338 „Dėl lėšų skyrimo“
Pritarti Nepriklausomos spaudos rėmimo fondo tarybos pateiktiems pasiūlymams ir skirti iš nurodytojo fondo paramą šiemis leidiniams: „Blaiviajai Lietuvai“ – 100 tūkst. rublių; „A mon sakaa?“ – 60 tūkst. rublių; „Jūrai“ – 60 tūkst. rublių; „Šeimai“ – 100 tūkst. rublių; „Geniui“ – 200 tūkst. rublių; „Lietuvos sparnams“ – 200 tūkst. rublių; „Gyvenimo šaltiniams“ – 100 tūkst. rublių. 2. Skirti iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės rezervo fondo laikraščio „Amžius“ redakcijai 500 tūkst. rublių šio laikraščio leidybos išlaidoms iš dalies padengti.	*1992 m. gegužės 18 d. Nr. 359 „Dėl lėšų skyrimo periodiniams leidiniams“
(...) Pritarti Nepriklausomos spaudos rėmimo fondo tarybos pateiktiems pasiūlymams ir skirti iš nurodytojo fondo leidiniams: „Sveikatai“ – 100 tūkst. rublių; „Vorutai“ – 50 tūkst. rublių; „Zanavykams“ – 30 tūkst. rublių; „XXI amžiui“ – 50 tūkst. rublių; „Kregždutei“ – 25 tūkst. rublių.	*1992 m. gegužės 20 d. Nr. 368
Skirti iš Lietuvos valstybės biudžeto: (...) Lietuvos radijui ir televizijai – 430 tūkst. rublių „RTV bangų“ redakcijai išlaikyti; (...) Lietuvos rašytojų sąjungos savaitraščio „Literatūra ir menas“ redakcijai – 300 tūkst. rublių leidybinei veiklai finansuoti; laikraščio „Lietuvos darbininkas“ redakcijai – 1000 tūkst. rublių grąžintinai leidybos įrangai išsigyti. Laikraščio „Lietuvos darbininkas“ redakcija turi užtikrinti, kad šios skolintos lėšos būtų grąžintos iki 1995 m. gruodžio 1 dienos.	*1992 m. gegužės 20 d. Nr. 369 „Dėl papildomų lėšų skyrimo“
Skirti iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės rezervo fondo: (...) Jurbarko ir Raseinių krašto laikraščio „Mūsų mintys“ redakcijai – 100 tūkst. rublių vienkartinę dotaciją.	*1992 m. gegužės 26 d. Nr. 394 „Dėl lėšų skyrimo“
Skirti iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės rezervo fondo: (...) Lietuvos Sajūdžio Vilniaus miesto tarybai – 100 tūkst. rublių laikraščio „Vilniaus sajūdis“ leidimo išlaidoms padengti.	*1992 m. gegužės 27 d. Nr. 396 „Dėl lėšų skyrimo“
(...) 2. Skirti iš Lietuvos valstybės biudžeto 100 tūkst. rublių Lietuvos buhalterių ir auditorių asociacijai laikraščio „Apskaita ir kontrolė“ leidybos nuostoliams iš dalies padengti.	*1992 m. gegužės 29 d. Nr. 406 „Dėl normatyvinių ir instruktivinių dokumentų spausdinimo laikraštyje „Apskaita ir kontrolė“
(...) laikraščio „Gimtinė“ redakcijai – 130 tūkst. rublių vienkartinę dotaciją.	*1992 m. birželio 16 d. Nr. 464 „Dėl lėšų skyrimo“

(...) Lietuvos radijui ir televizijai – 1100 tūkst. rublių „RTV bangų“ redakcijai išlaikyti. 3. Padengti „Valstiečių laikraščio“ redakcijai iš specialiojo Respublikos finansinių išteklių fondo 2000 tūkst. rublių Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. kovo 20 d. potvarkiu Nr. 273p skirtą kreditą. 4. Pritarti Nepriklausomos spaudos rėmimo fondo tarybos pateiktims pasiūlymams ir skirti iš nurodytojo fondo paramą šiemis leidiniams: „Žemėtvarkai ir melioracijai“ – 100 tūkst. rublių, „Buičiai“ – 100 tūkst. rublių, „Bičiulystei“ – 200 tūkst. rublių, „Tavo vaikui“ – 100 tūkst. rublių, „Žaltvykslei“ – 100 tūkst. rublių, „Šluotai“ – 100 tūkst. rublių, „Laisvės kovų archyvui“ – 60 tūkst. rublių, „Alternatyvai“ – 100 tūkst. rublių, „Kardui“ – 50 tūkst. rublių, „Mokslui ir technikai“ – 100 tūkst. rublių, „Logos“ – 300 tūkst. rublių, „Mokslui ir Lietuvai“ – 250 tūkst. rublių, „Muzikos barams“ – 20 tūkst. rublių, „Katalikų pasauliui“ – 700 tūkst. rublių, „Cari-tui“ ir „Žiburėliui“ – 700 tūkst. rublių, „Mokslui ir gyvenimui“ – 500 tūkst. rublių, „Mūsų gamtai“ – 400 tūkst. rublių, „Mūsų sodams“ – 400 tūkst. rublių, „Švyturiui“ ir „Švyturiukui“ – 700 tūkst. rublių, „Kaunaskij vestnik“ – 150 tūkst. rublių.	*1992 m. liepos 1 d. Nr. 517 „Dėl lėšų skyrimo“
(...) Vilniaus rajono laikraščiui „Vilnia“ – 1000 tūkst. rublių leidybos išlaikoms iš dalies padengti.	*1992 m. liepos 17 d. Nr. 555 „Dėl lėšų skyrimo“

Tai, kad Vyriausybės kanceliarija netikrino prašomą skirti lėšų paskirties, galima suprasti iš žurnalistikos istorijos. Pavyzdžiui, be konteksto parama Sajūdžio Vilniaus tarybos laikraščiui „Vilniaus Sajūdis“ atrodytų eilinis atvejis, jei nežinotume, kad ši taryba nekontroliavo leidybos ir leido pasipelnyti nepaisant to, jog 1989–1990 m. éjusio Sajūdžio Vilniaus tarybos laikraščio „Vilniaus balsas“ leidyba nutrūko dėl konflikto redakcijoje, kurį lémė kelios priežastys – ginčai dėl turinio formavimo ir neteisėtai įgyto nekilnojamoho turto.¹²² Sajūdžio Vilniaus miesto taryba neįsigilino į laikraščio leidybos nutraukimą, o buvusi „Vilniaus balso“ vyriausioji redaktorė tose pat 1990 m. Vilniaus m. Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto skirtose patalpose įsteigė savaitraštį „Naujasis dienovidis“, kuriam leisti (kaip matyt iš duomenų aukščiau) vėl gavo Vyriausybės paramą – 300 tūkst. rublių.¹²³ O rengiantis rinkimams Sajūdžio

¹²² Vyriausioji redaktorė Aldona Žemaitytė, nepasitarusi su darbuotojais, rengė publikuoti apybraižas ir interviu su sovietinės nomenklatūros veikėjais; todėl kai Vilniaus m. liaudies deputatų tarybos vykdomasis komitetas „Vilniaus balso“ redakcijai skyrė du naujus butus renovuotame name Šv. Jono gatvėje, kaimynai surengė protesto akciją, jog visiškai įrengti butai posesijos vidiniame kieme pritaikomi įstaigai, ir pakvietė incidentą filmuoti LTV žurnalistę Laimą Pangonytę (1942–2022), o vyriausioji redaktorė kreipėsi į Sajūdžio Vilniaus tarybos pirmininką Aloyzą Sakalą, kad reportažas nebūtų rodomas žinių laidose; galiausiai žurnalistai Kovo 11-osios išvakarėse buvo palikti rengti naują savaitraščio numerį vyriausiajai redaktorei pasiėmus rankraščių portfelį ir savaitei išvykus. Vėliau abu butai buvo privatizuoti.

¹²³ Vyriausybės nutarimas Dėl lėšų skyrimo periodiniams leidiniams. 1992 m. balandžio 24 d., Nr. 289. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6601?positionInSearchResults=6&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f5b1434e>

Vilniaus taryba pradėjo leisti naują laikraštį, pavadintą „Vilniaus Sajūdžiu“ – šiam leidiniui Vyriausybė irgi iš vadinamojo „rezervo fondo“ skyrė 100 tūkst. rublių (pagal to paties nutarimo pirmajį punktą buvo skirta lėšų Ūkininkų sąjungai, kad galėtų parsigabenti iš Norvegijos žemės ūkio techniką).¹²⁴

Privatizavimas aprėpė žiniasklaidos priemonių materialųjį ir nematerialųjį turą: 1992-ieji jau buvo ne tik patalpų skirstymo, bet ir jų įgijimo nuosavybės teise metai. Vyriausybė, perėmusi buvusių komunistinių ir sovietinio saugumo įstaigų turą, kai kurioms redakcijoms paskirstė naudotus automobilius „Volga“: GAZ-24 – po vieną laikraščio „Lietuvos darbininkas“ redakcijai ir Skuodo rajono laikraščio „Mūsų žodis“ redakcijai, o GAZ-3102 – „Šiaulių krašto“ redakcijai.¹²⁵ Taip pat Vyriausybė šioms žiniasklaidos priemonėms skyrė po automobilį tarnybinėms reikmėms: „Moskvič 21412“ – 2 vnt. „Lietuvos aidui“ ir 1 vnt. „Kario“ žurnalui; VAZ-2104 – po vieną televizijos bendrovei „Televilnius“ ir savaitraščiui „Literatūra ir menas“.¹²⁶ O pagal tuo metu iš sovietmečio veikusių trūkstamų prekių skirstymo darbuotojams per darbovietes tvarką, Vyriausybė potvarkiu paskirstė redakcijoms po 1 paskyrą naujiems automobiliams VAZ-21063 (importuojamiems iš SSRS gamyklos) įsigytį; jas gavo „Lietuvos aido“, „Tiesos“, „Lietuvos ryto“, „Respublikos“, „Valstiečių laikraščio“, savaitraščio „Gimtasis kraštas“, „Echo Litvy“, „Kurier Wileński“ redakcijos ir leidybos įmonė „Spauda“.¹²⁷ Šis potvarkis rodo, kad paskirstymo prioritetai nebuvo aiškūs, kadangi įmonių, gamyklių, institucijų sąrašuose gyventojai paskyrai gauti būdavo įrašomi į eilę ir laukdavo po keletą metų – nebent manytume, jog Vyriausybė nusprendė neatsižvelgti į eiles, sudarytas sovietinėje santvarkoje; šiuo atveju paskyros atiteko ir palyginti neseniai įsteigtoms žiniasklaidos priemonėms. Kitu potvarkiu Vyriausybė paskirstė parduoti automobilius ZAZ-968M – vienam ELTA darbuotojui ir vienam Trakų rajono laikraščio „Galvė“ darbuotojui.¹²⁸ Kita vertus, Vyriausybė nepritarė valstybės įstaigų sudaromiems pardavimo sandoriams, tad „Respublikos“ dienraščio

¹²⁴ Vyriausybės nutarimas Dėl lėšų skyrimo. 1992 m. gegužės 27 d., Nr. 396. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6708?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f5b1434e>

¹²⁵ Prieklausiusių buvusiai TSKP Lietuvos organizacijai ir komjaunimui, taip pat buvusiam TSRS valstybės saugumo komiteto padaliniai Lietuvoje automobilių paskirstymas. *Potvarkis*, 1992 m. gegužės 26 d., Nr. 509p. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.7320?positionInSearchResults=8&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f5b1434e>

¹²⁶ Papildomai gautų 1991 metų rinkos fondo ir 1991 metų nepaskirstyto rinkos fondo likučio lengvujų automobilių paskirstymas ministerijoms, departamento, organizacijoms, miestų ir rajonų valdyboms (tarnybiniam naudojimui). *Vyriausybės 1991 m. birželio 21 d. potvarkio Nr. 398p 2 priedėlis*. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.4750?positionInSearchResults=4&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f5b1434e>

¹²⁷ Papildomai gautų 1991 metų rinkos fondo lengvujų automobilių VAZ-21063 paskirstymas ministerijoms, departamento, organizacijoms darbuotojams parduoti. *Potvarkis*, 1991 m. gegužės 1 d., Nr. 266p. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.4620?positionInSearchResults=5&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f5b1434e>

¹²⁸ Nerealizuotų 1991 metais rinkos fondo lengvujų automobilių paskirstymas ministerijoms, departamento, organizacijoms darbuotojams parduoti. *Potvarkis*, 1991 m. gruodžio 23 d., Nr. 1055p. Prieiga

atveju kreipėsi į teisėtvarką: „Atsižvelgiant į tai, jog Sveikatos apsaugos ministrija, parduodama lengvajį automobilį „Moskvič“ laikrašcio „Respublika“ redakcijai, pažeidė valstybės turto privačioms įmonėms pardavimo tvarką, rekomenduoti Lietuvos Respublikos generalinei prokuratūrai imtis priemonių, kad būtų anuliuota šio lengvojo automobilio pirkimo-pardavimo sutartis.“¹²⁹

Taigi aptarėme itin pragmatiškus politikos sprendimus, kurie iš dalies turėjo įtakos arba žiniasklaidos priemonių ir jų savininkų, arba tik jos savininkų raidai: norint įsitikinti efektyvumą, kiekvienu atveju tektų išnagrinėti pasirinktos žiniasklaidos priemonės, anuomet gavusios paramą, pokyčius. Tenebus ironiškai pasakyta: informacinės ekonomikos kultūra, besiremianti vien biudžeto lėšų ar / ir valstybės turto gavimu žinioms skleisti be atskaitingumo visuomenei, turėtų būti naujai formuojama pagal visuomenės, atitinkamą auditoriją poreikius.

Išvados

1. Naujai išrinktos Aukščiausiosios Tarybos (AT) vadovybės siekis SSRS informacino karo kontekste pakeisti žiniasklaidos sistemą, kad visuomenei būtų prieinama išsami informacija apie politinius sprendimus (naujus teisės aktus, tarptautinius Lietuvos santykius), gali būti suprantamas, tačiau nebuvo grindžiamas žiniomis apie medijų modelio ypatumus, žurnalistikos funkcijas ir auditorijų formavimą. Kadangi komunistinio žiniasklaidos modelio transformacija Lietuvoje pradėta kontroliuojant komunistinei valdžiai, AT, ypač Švietimo, mokslo ir kultūros komisija, būtų galėjusi ne tik įvertinti efektyvumą, bet ir pasiūlyti naujus įstatymus, kuriuos Vyriausybei tektų tolygiai įgyvendinti. Tačiau tiek AT vadovybės, tiek vyriausybės informacinė politika veikiau buvo nukreipta į trumpalaikių uždavinių sprendimą, siekiant iš dalies stiprinti valstybinę žiniasklaidos reguliavimą ir valdžią – parlamento vadovybės, Vyriausybės, savivaldybių įtaką medijų sistemoje ir, kita vertus, dalinti valstybės biudžeto lėšas bei turtą neturint objektyviai aprašytų kriterijų. Pagrindinė populariausia žiniasklaidos priemonė – Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija buvo ir liko tiesiogiai priklausoma nuo politinės valdžios, nesukuriant teisinio pamato visuomeniniam transliuotojui atsirasti: AT neišlaisvino šios žiniasklaidos priemonės iš sovietmečiu sukurto ir paveldėto valdymo modelio; juolab kad skubotai sudaryta valstybinio RTV komiteto valdyba parlamentui naujos idėjos svarstyti ir nepateikė. Politinė kova dėl kandidatūros lémė Radijo ir televizijos statuto parengimą, kuriuo dar iki 1996 m.

per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6284?positionInSearchResults=14&searchModelUUID=54cbdde7-6b50-4d8c-8afe-18a5f5b1434e>

¹²⁹ Vyriausybės potvarkis. 1991 m. gruodžio 18 d., Nr. 1023p. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6253?positionInSearchResults=6&searchModelUUID=a3bf382e-8b8a-4f0c-9b1c-b499e704b141>

buvo išlaikyta tiesioginė parlamento funkcija skirti valstybinio transliuotojo vadovą. Be to, parlamento vadovybė, inicijavusi naujo dienraščio leidybą iš valstybės biudžeto lėšų, suformulavo reikalavimus publikuoti teisės aktus, kišosi į turinio formavimą ir taip apribojo nepriklausomą profesionalios žurnalistikos naujenų kūrimą. AT vado-vybė, bandydama sukurti tam tikrą konkurenciją „Lietuvos rytui“ ir „Respublikai“, neturėjo koncepcijos ir nereikalavo jos iš „Lietuvos aido“, vadinto „valstybės laikraščiu“, vyriausiojo redaktoriaus. Šio dienraščio įkūrimas iš istorinės perspektyvos tuo lemingu laikotarpiu būtų buvęs pagristas, jeigu AT, o vėliau ir Vyriausybė nebūtų įpareigojusi skelbtai ištisai teisės aktų, o būtų apibrėžusios dienraščio vadovui reikalavimą suformuoti profesionaliai veikiančią žiniasklaidos priemonę, orientuotą į žurnalistinės informacijos pateikimą, kadangi leidinys gavo iš valstybės biudžeto būtiną finansinį ir materialinį aprūpinimą, tad būtų galėjęs konkuruoti su jau rinkoje bejisvirtinančiomis periodinėmis medijomis; ir, žinoma, būtų sukūrusi, prieš leisdama privatizuoti, visuomeninį valdymo modelį. Tai, kad AT Prezidiumas ir AT, nustatydama, ką turi skelbtai laikraštis, kišosi į turinio formavimą, rodo, jog imperatyviai pažeisdavo tuo metu galiojusį Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymą.

2. Nepaisant to, jog tuo metu „informacinės politikos“ (IP) samprata dar nebuvo tikslingai vartojama įstatymu, kitu norminių dokumentų leidyboje (kaip, beje, ir informacinės ekonomikos), ištyrus teisės aktus, jų priėmimo raidą, taip pat su sprendimais susijusią žiniasklaidos priemonių istoriją, tenka pastebeti tris besiformavusių IP tendencijas medijų atžvilgiu, kurios atspindi to laikotarpio politikų požiūrių į žurnalistiką ir žiniasklaidos vaidmenį: formuoti valstybinę žiniasklaidą arba išlaikyti valstybės įtaką daliai periodinių medijų, išskaidant išteklius; remti periodinę spaudą pasirinktinai, neturint vienodai parengtų paramos kriterijų; privatizuoti žiniasklaidos priemones bei leisti įsigyti patalpas bandant iš dalies išlaikyti nesékminges valdžios įtaką jų valdymui. Nė viena iš šių tendencijų nebuvo nuosekliai apmąstyta kaip IP kryptis: dokumentai ir medijų turinys rodo, jog sprendimai buvo priiminėjami reaguojant į kintančias aplinkybes, politinę situaciją (ypač pralaimėjus valstybiniam perversmui Maskvoje 1991 m. rugpjūtį), žiniasklaidos priemonėms vadovavusių ar jas įsteigusiu asmenų sąveiką su Vyriausybe.

3. Vyriausybės, neturėdamos IP vizijos, žiniasklaidos atžvilgiu elgdavosi pagal premjerų patirtį bendraujant su periodine spauda. Todėl jų sprendimai, išleisti nutarimais ar potvarkiais, vertintini prieštaragingai, neturėjė objektyvių kriterijų skiriama įvairių formų paramai pagrįsti: 1990 m. Vyriausybės sprendimas atleisti nacionalinį dienraštį „Respublika“ nuo mokesčių buvo akivaizdi privilegija medijų rinkoje (kaip, beje, ir paminėtas „Lietuvos aido“ įsteigimas); nuo 1991 m. gruodžio mėn. – visa sprendimų priėmimo raida, kai glaustai suformuluotas nutarimais arba dažniau potvarkiais būdavo iš valstybės biudžeto lėšų skiriama finansinė parama, leidžiama privatizuoti patalpas, nustatomos sąlygos periodinio leidinio nuosavybei įsigyti (neapibrėžiant būdo, kaip tai įgyvendinti). Konfliktai su žiniasklaidos priemonėmis

įgyvendinant teisės aktus dėl LKP ar komunistinio jaunimo organizacijos turto perėmimo, privatizuojant valstybės turtą kilo ir dėl siekio naujai peržiūrėti kai kurių dienraščių – „Lietuvos ryto“, „Valstiečių laikraščio“, „Tiesos“, taip pat „Respublikos“ savininkystę, nepaisant to, jog iš tikrujų dalis sprendimų jų atžvilgiu buvo priimti dar 1989–1990 m. Valstybės biudžeto lėšų skyrimas žiniasklaidos priemonėms neturėjo ekonominio, teisinio pagrindimo: tai, kad kai kada tie patys leidėjai vėl gaudavo lėšų, nepriklausomai nuo leidybos efektyvumo, rodo, jog pinigų panaudojimas nebuvo audituojamas. Skiriant redakcijoms (leidėjams) bendrą sumą nebūdavo išskiriama, kuo ji pagrsta ir kokiui tikslu gali būti išleista: darbo užmokesčiui, spaudos darbams, platinimui?

4. Tuo laikotarpiu jokio žiniasklaidos savitvarkai nustatyti būtino vaidmens neatlieka nei nuo sovietmečio tėsus veiklą Žurnalistų sąjunga, nei naujai susikūrusi ir turto neturėjusi Žurnalistų draugija, todėl nėra teisės aktų, kurie būtų parodę kurios nors suinteresuotos šalies – valdžią arba žurnalistų bendruomenės pastangas apibrėžti žurnalisto vaidmenį naujomis sąlygomis: jo darbo (santykį su darbdaviu), kūrybos (autorines), nepriklausomumo (sąveikos su politika) teises. Mat žurnalisto darbo sąlygos redakcijose buvo aiškios tik iki leidimo leidinius privatizuoti (tai atspindi darbo apmokėjimo tvarka, nustatyta 1991 m. straipsnyje minėtu Vyriausybės nutarimu dėl įmonių darbuotojų darbo apmokėjimo organizavimo pavyzdinių principų ir vidutinio darbo užmokesčio apskaičiavimo tvarkos).

Vadinamojo Nepriklausomos spaudos rėmimo fondo įkūrimą 1992 m. galima apibūdinti kaip kone skubiai sudarytą priedangos struktūrą Vyriausybės potvarkiams rengti, nes juridinių dokumentų turinys niekaip neatspindi fondo veiklos tikslo, sąlygų, reikalavimų. Srautas aktų, kuriais skirstytos lėšos „redakcijoms“, liudija vienintelį šalių interesą traktuojant Vyriausybės galimybes dalinti biudžeto pinigus kaip šaltinį nereikalaujant investicinio plano. Tai, kad aiškiau nereglementuota Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymu teisė valstybės institucijoms steigti žiniasklaidos priemones lémė ir norminiais teisės aktais nereglementuotą valstybės lėšų naudojimą šioje srityje, liudija 1990–1992 m. informacinę politiką buvus palyginti chaotišką.

5. Itin sudėtingas socialinės ir politinės transformacijos laikotarpis Lietuvos istorijoje yra išskirtinis pasiektu tikslu – išsviadavimu iš totalitarinės santvarkos ir okupacinių režimų. Todėl nagrinėjant minėto laikotarpio IP matyti, kad jos veikiau buvo mokomasi nepatyrimu bei reagavimu į iššūkius nei konceptualia kintančio žiniasklaidos modelio, išskaitant savininkų ir samdomų darbuotojų teises, vizija. Išsiverždama iš cenzūros sistemos, būdingos komunistiniam modeliui, Lietuvos žiniasklaidos rinka 1990–1992 m. buvo apribota, viena vertus, ištaklių, kuriuos reguliavo dviejų lygių politinę valdžia, kita vertus, naujai besikūrusios priemonės siekė gauti vyriausybinės paramos, kai Lietuvos įstatymų leidėjas nebuvo sukūrės paramos mechanizmo. Globalaus, įvairaus pasaulio, kuriame vyko santvarkų kaita, kontekste žiniasklaidos ir valdžios santykius žymėjo galių kova dėl trijų esminių dalykų: įtakos

politikai, perskirstomo materialaus turto ir auditorijų dėmesio. Tačiau Lietuvos pokomunistinėje visuomenėje vyriausybės, neišmanydamos, kaip nustatyti santykiai su žiniasklaida, ir siekdamos jai vienur įsiteikti arba kitur apriboti turtiškai, šią kovą, trukusią iki VI Seimo rinkimų 1992 m., pralaimėjo, palikdamos palyginti prieštarinę teisinę informacinę politikos pamatą. Tyrimas patvirtina prielaidą, jog politinė valdžia neturėjo tikslą, vizijos ar konцепcijos sukurti liberalųjį arba socialinės atsakomybęs, ar kurį kitą teisiškai apibrėžtą žiniasklaidos modelį Lietuvoje.

Literatūra

1. CURRAN, James. *Media and Democracy*. Routledge, 2011.
2. CRAIG, Alexander. Information and Politics: Towards Greater Government Intervention? *International Journal*, Vol. 34, No. 2, Knowledge and Power, Spring, 1979, p. 209–226. Published By: Sage Publications, Ltd.
3. CASTELLS, Manuel. Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. Tinklaveikos visuomenės raida. *Poligrafija ir informatika*, 2005.
4. KRASSA, Michael A. Political Information, Social Environments, and Deviants. *Political Behavior*, Vol. 12, No. 4, Dec., 1990, p. 315–330. Published By: Springer.
5. KRUPAVIČIUS, Algis; LUKOŠAITIS, Alvidas. Lietuvos politinė sistema: sėranga ir raida. *Poligrafija ir informatika*, 2004.
6. LITSCHKA, Michael. The Political Economy of Media Capabilities: The Capability Approach in Media Policy. *Journal of Information Policy*, Vol. 9, 2019, p. 63–94.
7. *Media ownership and privatisation in Central and Eastern Europe*. The Centre for Democracy and Rule of Law: cedem.org.ua, February 1, 2012.
8. MELNIKAS, Borisas. *Transformacijos*. Vaga, 2002.
9. MICHALCZYK, Stanisław. *Polityka medialna jako teoria i praktyka regulacyjna*. Studia Politicae Universitatis Silesiensis, 2016, T. 16.
10. PUPPIS, Manuel. *Einführung in die Medienpolitik*. UVK Verlag, 2010.
11. ŠILEIKIS, Egidijus. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Teisinės informacijos centras, 2003.

Some Features of Information Politics in 1990–1992 in Terms of Periodical Media

Andrius Vaišnys

Faculty of Communication, Journalism Research Centre, Vilnius University, Bernardinų St. 11, LT-01124 Vilnius, Lithuania
Email: andrius.vaisnys@kf.vu.lt

Summary

Breaking out of the censorship system characteristic of the communist model, the Lithuanian media market in 1990–1992 was limited, on the one hand, by resources regulated by two levels of political power; on the other hand, newly created media outlets sought to receive government support, when the Lithuanian legislature had not created a consistent and transparent support mechanism. The information policy of both the Supreme Council and the governments was more directed towards the solution of short-term problems, with the aim of partially strengthening the state regulation of the media and the influence of the authorities – parliament, government, and municipalities – on the media system. The establishment of a state newspaper would have been justified from a historical perspective in that fateful period, if the Supreme Council, and later the government, had not mandated the publication of entire legal acts; if it had allowed a professionally functioning mass media focused on the presentation of journalistic information. Since the publication received the necessary financial and material support from the state budget, it would have been able to compete with periodical media already establishing themselves in the market; and, of course, if the Government had created, before allowing privatization, a public model of daily newspaper management. However, governments, having no vision of information policy, followed the experience of prime ministers in dealing with periodicals in relation to the media. Therefore, their decisions, formalized by decrees or resolutions, are controversial, since they did not have objective criteria to justify various forms of support. The government's decisions to apply legislation aimed at confiscating communist assets from the media led to new conflicts. Meanwhile, in relation to the national broadcaster ("Lietuvos radijas ir televizija"), the parliament has maintained the same management model inherited from the communist regime for two years and tried to maintain the dependency on this media outlet by appointing the head of the Radio and Television.

Abstract. When the Supreme Council of Lithuania announced the restoration of an independent state in 1990, the Law on Press and Other Mass Information adopted at the beginning of the year was already in effect. The adoption of the law was determined by the pressure of the public movement *Sąjūdis* to abandon the censorship characteristic of the entire Soviet Union. Therefore, the transformation of the media system has already taken place since

Straipsniai

1989 with the change of the communist model and the media becoming more independent from the authorities. This transformation covered several types of media legally published in Lithuania at the beginning of the year, divided by owners: belonging to the Communist Party and the Communist government (such as the Lithuanian Radio and Television Committee, newspapers); dailies belonging to the Communist Party and administrative structures of different levels (such as the Supreme Council, the Council of Ministers, district councils of “people’s deputies”) and local regional periodicals (which belonged to the state-owned enterprise – the association of newspapers and magazines “Periodika”); media outlets established with their funds and/or released from the control of the Lithuanian Communist Party (LKP) and Lenin’s Communist Youth Union; media established by regional initiatives of the *Sajūdis* movement and/or media released from the subordination of *Sajūdis* and newly established periodicals and radio stations. After the parliamentary elections, the leadership of the Supreme Council of the Republic of Lithuania and the new government began to form an information policy, initiating relevant legislation and allocating funds in order to be able to create media and/or change their status and influence media content. The purpose of the article is to investigate and discuss how this policy was implemented, by allocating and distributing financial and material support to the media, and what circumstances led to the conflicts. By applying the empirical method, documents about the decisions of the authorities were collected and analyzed, the analysis of which allows us to evaluate the emergence of new media politics and publications in periodicals related to those decisions. These sources, testifying to the information policy, have not been examined so far.

Gauta / Received 2022 11 16
Priimta / Accepted 2023 05 12